

VJESNIK
ZA ARHEOLOGIJU I HISTORIJU DALMATINSKU
Bulletin d'archeologie et d'histoire dalmate

Milan BUDIMIR
(Beograd)

ILIRSKI PROBLEM I LEKSIČKA GRUPA TEUTĀ

Quaestio de Illyriis et de vocabulo teutā

LV

1953
SPLIT

NOVINSKO IZDAVAČKO PODUZEĆE "SLOBODNA DALMACIJA"

»Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«
Glasilo arheološkog muzeja u Splitu i arheološkog muzeja u Zadru
Organe du musee archeologique de Split et du musee archeologique de Zadar

Uredili — redige par Duje Rendić-Miočević, Mate Suić, Mladen Nikolanci
Odgovorni urednik: Duje Rendić-Miočević
izdaje arheološki muzej u Splitu - publie par le musee archeologique Split

Milan BUDIMIR (Beograd)

ILIRSKI PROBLEM I LEKSIČKA GRUPA TEUTĀ

Quaestio de Illyriis et de vocabulo teutā

U poslednjem broju ovog »Vjesnika« (str. 12) pomenuo sam na kraju moje beleške "Iliri i Prailiri" da ću se drugom prilikom obazreti na shvatanje Ed. Nordena u pogledu leksičke grupe teutā »narod« koja je izuzetno važna sa gledišta društveno-ekonomske terminologije i kulturno-istoriske lingvistike za većinu evropskih Indoevropljana, a naročito za Ilire. Ed. Norden (Alt-Germanien 282) postavlja sledeće proporcije: oblik Germus odnosi se prema Germanus, kao Teutā prema Teutāna, kao Tritus prema Tritānus i kao Dazos prema Dazānus. Zatim je uvaženi berlinski filolog posvetio posebnu

pažnju grupi Teutā Teutāna, koja je sa osnovnim elementom teut- bogato zastupljena u ilirsko-panonskoj oblasti. To pokazuju primeri Teuticus, Teutomus, a verovatno i Teutius, Teuda, Teudius, Teudicius, Τευταμος, Τευταματης, Τευτος. Zbog dubleta Teutius, Teudius, ovamo spadaju i centralno-balkanski primeri 'Οτευδανος, 'Ετευδανισκος (epikleza boga Apolona na jednom natpisu iz Makedonije). Ova dva primera navodim prvo stoga što ih ne pominje ni H. Krahe, ni Ed. Norden, a drugo stoga što oni još jednom potvrđuju i inače dokumentovanu i za ilirsku fonetiku karakterističnu promenu zvučnog i bezvučnog suglasnika, isto onako kao dublete Teutius Teudius. Videće se, međutim, docnije da upravo kod ove leksičke grupe promena t/d nije ograničena isključivo na ilirsku oblast.

Stoga već sada možemo reći da se kod dubleta teutā teudā ne mora raditi o specifično ilirskoj promeni t/d budući da oblik sa zvučnim drugim dentalom nalazimo i u slovenskim koradikalima. Sa tog razloga mnogo je verovatnije da se ovde radi o posledici disimilacije bezvučnog dentalnog reda i to na osnovu dobro poznatog psihofiziološkog horror aequi. Istu takvu disimilaciju bezvučnog reda konsonanata kao u teutā teudā imamo sasvim nedvosmisleno u latinskom pridevu publicus (od arhaičnog latinskog poplicus) prema populus. Iz toga zaključujemo da promena t/d u ilirskom teutā teudā i u slovenskom tuđ (od starijeg toudio) ima opšti karakter, a ne isključivo ilirski.

Ed. Norden prihvata dalje Florovu dubletu imena poznate ilirske kraljice Teuta u njenom punijem obliku Teutana, na koji je s pravom ukazao H. Krahe (Glotta 12, 1928, 93) i podupire tu vrstu lectio difficilior sasvim razumljivom brevilokvencijom kod ličnih imena dubletama sa makedonskog terena Τευταμος (kod Diodora i Plutarha) prema normalnom potpunom obliku Τευταματης (kod Poliajna, koji je upravo čovek sa terena). Razume se da ova Nordenova paralela još jače deluje nego makedonske dublete Κυννα Κυνναση, koje je naveo H. Krahe.

H. Krahe ime Teutāna smatra apelativom sa značenjem »(Volks)-königin«. Muški oblik tog apelativa pridevskog porekla nalazi on u gotskom koradikalnom i istovetnom þiudans »kralj«. Sa tim izvođenjem slaže se i sam Norden. Međutim, navedeni oblici Apolonove epikleze sa makedonskog zemljišta 'Οτευδανος 'Ετευδανισκος dokazuju sasvim jasno da je već u antičko doba, mnogo pre gotskog prevoda hrišćanskih knjiga, postojao na Centralnom Balkanu derivat tipa teutanos teudanos, koji očigledno podupire gledište H. Krahea da je ime, odnosno naziv ilirske kraljice doista glasilo teutāna.

Taj pridevski derivat teut/dānos mogao je postati imenica kao što to stvarno pokazuje gotsko þiudans »kralj«. I ilirsko Teutāna, koje H. Krahe prevodi kao imenicu, postalo je tek sekundarnim putem antroponim, kako se to sasvim pouzdano može zaključiti iz klasičnih i modernih primera kao Βασιλιος, Regulus, i naših primera Car, Carević, Kralj, Kraljević. Stoga je sasvim neopravdano shvatanje Ed. Nordena koji piše: »dies also wirklich einmal em Fall appellativischen Gebruchs eines Eigennamens, aber die Besonderheit leuchtet ohne weiteres ein und findet in der Bezeichnung Βασιλισσα Regina hellenistischer Königinnen bis Kleopatra ihre Analogie«. Očigledno je, naime, da Βασιλισσα i Regina pretstavlja apelative a ne lična imena, kao što je to slučaj sa imenima Caesar i Karl od kojih su postali apelativi Kaiser, éesar, car, a teško i slov. kralj, koje se sa više razloga može vezati sa lidijanskim κοαλδδειν »kralj« (kod Hesihija, v. Zbornik filozofskog fakulteta II 265). Indoevropski pridevi teutānos teutāna postali su stoga najpre imenice, pa tek zatim nomina propria. Protiv ovakvog shvatanja ne može sa izneti slučaj Caesar jer ovaj nomen proprium ne označava prvobitno ni vladara, niti člana vladarskog doma. Razume se da su ovi detalji odlično poznati Ed. Nordenu pa je stoga njihovo tumačenje još čudnije. Ova se omaska morala prečistiti i stoga što ovaj ugledni filolog pogrešno tumači i sam osnovni elemenat teutā.

Konstatovana smena zvučne i bezvučne artikulacije drugog dentala u osnovi teutā- nije ograničena samo na derivate kao Teutāna, 'Οτευδανος, i 'Ετευδανισκος (isp. Heuzey-Daumet, Mission archeol. en Macedoine 319,125 i 126). Ona se javlja i u samom simpleksu. To pokazuju ovi

primeri koje uzimam iz Ed. Nordena (str. 314): Bindo Neptuno sacrum Licinius Teuda praep(ositus) et princ(eps) lapodum v. s. l. m. i C. Iulio Theuda,

Isti zvučni dental nalazim i u drugom derivatu od iste osnove koji je obrazovan pomoću specifično ilirskog sufiksa -aro (isp. Audarus, Δινδαροι. Scirtari, Baedarus, Blaedarus, Leucaros, Lo/angarus, Maza-ros, Passara, Dassar-etii itd. i H. Krahe, Lexikon altillyrischer Personennamen 146). Naveo sam nešto duži niz primera stoga što Ed. Norden misli da je ovaj sufiksalni elemenat mnogo češći u »skitskoj« mikso-glotiji no u samom ilirskom. On to misli očigledno stoga što njegovoj tezi o »staroevropskom« poreklu osnovnog elementa teutā- prilično smeta Herodorov Τευταρος iz skitske oblasti, budući da su skitska plemena u najbližoj vezi sa staroiranskim Indoevropljanima, kako glasi današnji stručni consensus ingeniorum. Kako je ovaj Herodor rodnom iz pontske oblasti pa stoga prilično obavešten o skitskim stvarima, a nije mnogo mlađi i od samog oca istorije, njegov Τευταρος ne sme se i ne može se tako lako odbaciti, pa makar to pokušao da učini i sam. Ed. Norden, koji smatra da je Herodor ovo ime naprosto preneo iz nekog starijeg mitološkog kompleksa. Šteta je ipak što Ed. Norden za svoje shvatanje i podcenjivanje Herodorova svedočanstva ne navodi nikakav konkretan razlog, jer se pozivanje na Ktesiju i njegovog, tobož asirskog, Teutama, koji je verovatno preuzet iz Kataloga lađa, ipak zasniva na dokumentovanoj egzistenciji patronima Τευταμιδης.

Međutim, u grčkom mitskom i kultskom onomastiku imamo punu paralelu pomoću koje možemo identifikovati skitskog Teutara i pokloniti prema tome samom Herodoru više poverenja nego što to čine F. Jacobi i Ed. Norden. To je varijanta poznatog imena Τευδαρεος koja glasi Τευδαρεος i koja stoga nikako ne dopušta da se lakedemonska lokalna grafija Τινδαριδαι smatra prvobitnom, i pored histerogene dublete αισιμναται, nasuprot starijem i pravilnijem αισυμναται, budući da je, kako kaže H. Herverden u svom Lexicon Graecum suppletorium et dialecticum (p. 682) »I pro Y rarissimum« isto kao i »Y pro I«, koje je ograničeno na helenistički Egipat i Anadol. Epigrafska varijanta na atičkoj vazi Τυ(ν)ταρεως teško da je od kakvog značaja. Uostalom raspravljam o celoj ovoj leksičkoj grupi u najnovijem broju 2. A. Ovde dodajem i iznosim samo ono što je potrebno u vezi sa samom temom.

Za autentičnost Herodorova junaka skitskog porekla koji se zove Τευταρος govori, osim ovog dogrčkog Τευδαρεος, i epigrafski dokumentovano ime Σαυδαραται, koje se javlja pored skitskog (v. H. Krahe, Die alten balkanillyrischen Geographischen Namen 16). Nije lako pogoditi zašto H. Krahe ime Σαυδαραται navodi kao varijantu, iako kao poslednju, u poznatoj onomastičkoj grupi Αυταριευς, Autariatae, Aut/daristanses, makar da se zna za veze između jadranskog zaleđa i tripoljske kulturne oblasti (isp. npr. hidronimiju Danastris, i varijante Σα(υ)ροματα, Συρματα, koje potsećaju na 'Αζαντινος, Uzentum i βαυκος, Βα/υκχος). Osnovni elemenat Saudar- u pontskom etniku Σαυδαραται ne samo što potvrđuje ime Τευταρος nego i dogrčko Τευδαρεος, čije značenje, zbog dualskog imena ανακε za Kastora i Polideuka, nije teško dokučiti, pogotovo kad imamo pred sobom ilirsko Teutāna i gotsko þiudans »kralj«. Ako je etnikon Σαυδαραται doista samo jedna varijanta više onomastičke grupe Αυτ/δαριαται onda se gubitak inicijalskog sibilanta u imenu ilirskih Autarijata može staviti isključivo na konto grčke fonetike, gde su već utvrđene dublete takva vrste kao Σ/Αλμυδεσσος, Σ/Εταια, Σ/Εγεστα, Takve toponomastičke dublete mogle bi se objasniti pogrešnom analizom slogova u sintagmama čiji je prvi deo bio predlog εξ ili εις. Protiv takvog shvatanja govore, međutim, apelativske dublete iz dogrčkog rečnika σ/ιπυη σ/υρισκος. Znači da je grčko uho, i posle prelaza svog inicijalskog sibilanta u aspirat, čulo idioglotske oblike sa sačuvanim sibilantom, koji su tako izbegli dejstvo tog grčkog zakona.

Drugim rečima, oblik Σαυδαραται nasuprot oblicima bez sibilanta kao Αυταριευς itd. pretstavlja ostatak starije faze. Geografski najbližu paralelu pružaju dublete homerskog etnikona Σελλοι "Ελλοι. Ovaj sibilant ne mora biti rezultat asibilacije inicijalskog bezvučnog dentala i to tim

manje što posle njega dolazi diftong αυ, pa je stoga verovatnija pretpostavka da je derivat Σαυδαρος, nasuprot Τευτ/δαρος, postao od starijeg Stoudaros. Za takav oblik, koji počinje sa s mobile, imamo potvrdu u slovenskim koradikalnim varijantama stuždi pored tuđ i čuždi. Gubitak prvog dentala putem disimilacije, odnosno diferencijacije, iste je prirode kao u grčkom apelativu σαυρωτηρ i pridevu σαυρωτον (sc. δορυ), koji su postali od starijih oblika σταυρωτηρ, σταυρωτος. Drukčije sudi o ovom slučaju J. B. Hofmann (Étym. W. -buch des Griech. 307), dok oprezni P. Chantraine, u najnovijem izdanju Baillyeva Rečnika, lepo kaže »obscur«. Razume se da ima još primera za ovu vrstu simplifikacije inicijalske grupe st- u klasičnim jezicima. Navodim jedan latinsko-romanski primer: statione dalo je na ovaj isti način dublete stagione i saison.

Ako ostanemo kod veze između Σαυδαραται i Αυταριευς Aut/dariatae koju podržava H. Krahe, otpada vezivanje onomatološke grupe Αυταριευς sa makedonskim Αυδολεων, grč. ουθαρ i lat. uber. Pretpostavljena apofonska baza u imenu Σαυδραται, nasuprot Τευτ/δαρος, dokumentovana je ne samo u slovenskim koradikalima derivatskog tipa, nego i u letskom simpleksu tauta i u »keltско-germanskom« derivatu Toutoni o kojem govori Ed. Norden (str. 195). Ovaj ugledni filolog smatra doduše da je vokalizam osnovnog sloga u obliku Toutoni, nasuprot Teutones, sekundaran rezultat keltiziranja, iako u belešci na str. 196 navodi upravo suprotne primere za prelaz ou/eu i to Plinijeve složenice Ambitouti i Toutobodiaci (isp. galsko ime boga rata Leucetios, nasuprot istovetnom osačkom Lucetius). Identifikacija imena Teutones sa Toutoni prihvatljiva je i pored toga što imamo pred sobom različne apofonske baze i što je jedna osnova vokalska a druga konsonantska. Upravo se ta razlika u osnovama javlja kod ovog istog imena na italском zemljištu: Teutani pored Teutanes, isti je slučaj kao na starobalkanskom zemljištu Τιντενοι pored 'Ατιντανες. Ovakva smena vokalskih i konsonantskih osnova javlja se kako je poznato u indoevropskim apelativima.

U minucioznim onomatološkim istraživanjima Ed. Nordena jasno se ispoljava tendencija da leksičku grupu teut- (to je njegovo beleženje ove osnove) prikaže kao »Alteuropäisch« odnosno »Pelagisch«, ili, da se kaže jasnije, predindoevropski i prema tome neindoevropski. Toj se njegovoj očiglednoj tendenciji protivi vokalska alternacija eu/ou, koja je glavna karakteristika opšteindoevropske fonetike. Teško da će se ko složiti sa ovakvim načinom rada koji planski odbacuje sve što se protivi postavljenoj tezi. Sa iste tendencije odbacio je Ed. Norden, kako smo videli, i Herodorov antroponim Τευταρος, jer bi njegova kvalifikacija »Alteuropäisch = Pelagisch« došla stoga sasvim u pitanje. Držimo se dosad utvrđenih i pouzdanih činjenica, koje nam daju puno pravo da leksičku grupu teuta/touta smatramo izrazito indoevropskom, i to ne samo na osnovu vokalske alternacije leksemskog minimuma, nego i na osnovu načina obrazovanja kojim se odlikuju obe te apofonske varijante.

Iako sam Ed. Norden celokupnu antičku tradiciju o Pelazgima u Italiji smatra za »Schall und Rauch« (str. 288), ipak on govori o osnivanju Pize i poteže sledeća mesta iz Plinija (n. h. III 50) i Dionisija Halikarnašanina (Ant. rom. I 20,5): Pisae inter amnes Auserem et Arnum ortae a... Teutanis, Graeca gente i οκουν οι Πελασγοι κοινη μετα των 'Αβοριγινων. Bez obzira na to što su za Ed. Nordena italски Pelazgi »unecht«, a balkanski su mu bez sumnje »waschecht«, možemo primiti njegov zaključak da su toponimi Teuta i imena Teutāni Τευτανες doneseni sa Balkanskog Poluostrva, gde se nalazi homerski υιε δω Ληθοιο Πελασγου Τευταμιδαο (B 843) i ostali, relativno mnogobrojni, derivati i kompoziti sa osnovom teuta-kaο Τευταμος Teutāna, Οτευδανος, 'Ετευδανισκος, Τευταρος, Τευδαρεος, Τευτιαπλος, itd., i, što je naročito važno, sekundarni simplex teudā na natpisima Dalmacije.

Plinijev toponim Teutā, koji nam Plinijev izvor označava kao starije ime Pize i kome Ed. Norden ne poklanja naročite pažnje, interesantan je sa svoje semasiološke nijanse koja je istovetna sa litvanskom semantičkom evolucijom. Imajući na umu bliske leksičke veze između ostataka ilirskih govora i baltsko-slovenske grupe, ova puna podudarnost između italskog topomma Teutā i litvanskog

geografskog termina Tautā, koji se ne javlja samo kao apelativ nego i kao ime sa značenjem »Deutschland« (v. R. Trautmann, Baltisch-slavisches W.-buch 315). I bez obzira na to što komparatista J. Pokorny, arheolog R. Pittioni i filolog Ed. Norden stalno ističu izukrštanost i osobenost i keltsko-ilirske stratigrafije, ipak je sasvim jasna i uočljiva slika da je geografsko-lingvistička area magiore leksičke grupe teutā balkansko-podunavska oblast, a naročito njen zapadni deo koji pripada ilirskoj grupi.

Odnos ove grupe prema Pelazgima, kako smo već naučili da zovemo stanovnike dogrčkog balkansko-anadolskog prostora, rešava u najnovije doba P. Kretschmer (Glotta 30, 7), govoreći o etnolingvističkoj stratigrafiji starog Krita, na taj način što Pelazgima određuje vreme oko 2400 st. e., dakle svakako pola milenija ranije no što se može pretpostaviti doseljavanje »ahajskih« plemena. Zbog kritskog toponima Γορτυνς, koji je i za P. Kretschmera očigledno indoevropskog porekla, smatra uvaženi Nestor onomatoloških studija da je u govorima dogrčkih Pelazga bilo pozajmica iz indoevropskih dijalekata. Drugim rečima rečeno, i prema shvatanju P. Kretschmera mi moramo za sam protoheladski Krit računati sa indoevropskim trunjem i to za sredinu III milenija.

Posebno treba istaknuti da P. Kretschmer pri ovom i ovakvom zaključivanju nije koristio sve lingvističke činjenice sa starog Krita. Tako se npr. »tračko-ilirski« (u smislu A. Ficka) Kidonci, koje P. Kretschmer dovodi sa severozapadnog Balkana preko Epira i Peloponesa već u 14 v. st. e. na Krit, zovu prema Hesihiju i Κυδωνιασται. To znači da je ovaj dogrčki etnikon obrazovan na isti način kao 'Αζωριασται, Φαλωριασται, Φακιασται itd. (v. H. Krahe, Die alten balkanillyrischen geograph. Namen 19). Iz Hesihijeve glose Καρτεμνιδες saznajemo da su se tim imenom zvali stanovnici Gortina i Krićani. Ovo ime, koje je Hesihije sačuvao iz nekog starijeg izvora, pokazuje u svom osnovnom elementu, kad ga poredimo sa toponimom γορτυνϖ, istu vokalsku promenu koju pokazuju imena Τευτομος Τευταμος i Πορις Παρις. Iz ovakvih varijanata moglo bi se samo to zaključiti da je boja ovih vokala bila kolebljiva i da su ove vokalske varijante uslovljene geografijom i hronološkom distancijom. Značajniji je, međutim, način obrazovanja u imenu Καρτεμνιδες, jer tu imamo sufiksalni elemenat **-mn-**, koji kazuje geografsku pripadnost i koji se javlja u primorskim oblastima Sredozemlja a naročito kod staroanadolskih Indoevropljana. Suprotno P. Kretschmeru i W. Brandensteinu mišljenja sam da je ovaj sufiksalni elemenat indoevropskog porekla budući da ga upravo u toj i takvoj službi nalazimo u staroindiskom nimnāh »tieflegend« i u grčkom πρυμνος »krajnji, zadnji, poslednji«. Međutim, taj isti sufiks nalazi se i u leksičkim ostacima dogrčkih indoevropskih Pelasta. To nam pokazuje Hesihijeva glosa λωρυμνον 'βαΚυτατα κατωτατα", koju vežem sa nem. Flur i sa leksemskim minimumom u lat. planus i grč. πλατυς.

Smena sufiksálnih konsonanata t/n/r pripada najstarijem indoevropskom sloju (isp. δωτινη donum δωρον, completus plenus πληρηης itd.), kako je to pokazao N. Trubeckoj, koji je tu istu smenu konstatovao u govorima severoistočnog Kavkaza. Sam pak sufiksalni elemenat **-mn-**, dokumentovan je u kritskom fitonimu δικταμνον i u antroponimu 'Ιδα/ομενευς kao i inače u onomastičkom materijalu dogrčkog Krita. Ali za hronologiju Ilira i Pelazga daleko je važnija okolnost što u jadranskom prostoru nalazimo geografske nazive obrazovane tim istim sufiksálnim elementom kao Isamnus, Παλαμνος, 'Επιδ-αμνος, pa i antičko ime današnjeg Titovgrada, Birziminium, sa njegovim varijantama. Ne upuštajući se na ovom mestu pobliže u odnos između Ilira i Pelazga, koje mi prema homerskom sholijasti i na osnovu toponomastičkog materijala zovemo Pelastima, dovoljno je spomenuti samo toliko da se octennium Pelasticum, koji je karakterističan za kritsko-mikenski hronološki sistem, ne javlja samo na minojskom Kritu, nego i kod jadranskih Ilira, a možda i u oblasti Japoda. Svakako je ovaj sistem brojanja prethodio indoevropskom dekadskom sistemu. To se vidi već po tome što ga nalazimo kod Tirseno-Pelazga.

Dok Ed. Norden patronimik Τευταμιδης, koji je za pisca atenske Ilijade Πελασγος, uzimao kao pouzdan dokaz da je onomatološka grupa »teut-« »Pelasgisch« i »AIt.europäisch«, dotle je J. B.

Hofmann (Etym. W.-buch des Griech. 362) za grčko poreklo, jer antroponim Τευταμιας smatra ne derivatom sa sufiksom - αμος (isp. Περγαμην koji poteže i Ed. Norden), nego sekundarnim rezultatom haplogije grčkog kompozita Τευτα – ταμιας. Kad bi ovo bilo ubedljivo i prihvatljivo propala bi teza H. Krahea koji stare Grke, isto kao i Slovene, izdvaja i izbacuje iz onog kruga indoevropskih plemena kod kojih se javlja grupa teutā toutā.

U svom je najnovijem radu Sprachverwandschaft im alten Europa (Heidelberg 1951) otišao, naime, H. Krahe, služeći se leksičkom grupom teuta mnogo dalje: dao je novu podelu indoevropskih plemena i dijalekata. Taj krupni korak učinio je ovaj ugledni onomatolog pošavši od sledeće primedbe P. Kretschmera (Einleitung in die Gesch. der griach. Spr. 118): »Bemerkenswert unter diesem ital.-kelt.-germ. Sprachgut ist... das Wort für »Volk«, »Gemeinde«, osk τωϜτο touta, umbr. tota, gall. teuta (in Teutomatus etc.), air. túath, illyr. teuta (Name der Königin Teuta), got. Þiuda, preuss. tauto »Land«, lit. tauta »Land« »Volk«, lett. tauta »Ausland«.« Ed. Norden ističe pored ovoga podudaranje toponimije Τευτοβουργιον u Pannonia inferior, u oblasti današnjeg Siska, sa poznatim imenom Teutoburgium, pa sa tim veže i par Asciburgium na Rajni i sudetsko Ἀσκιβουργιον ορος (kod Ptolemaja n 11,7).

Glavni argumenat kojim H. Krahe želi da podupre kombinovano učenje P. Kretschmera i Ed. Nordena o posebnoj grupi indoevropskih plemena obeleženoj terminom teutā, nalazi se u heteroklitičnim osnovama zapadno-evropskih hidronima. Oblast ovih heteroklitičnih hidronima tipa Alantia Alara i Avantia Avara zahvata prostor između Atlantika i oblasti istočno od Visle, te između Alpi do u Norvešku. Na tom prostoru, koji H. Krahe smatra dovoljno ograničenim i ne prevelikim za preistorisku epohu, živela su indoevropska plemena sa izgrađenim i razvijenim sistemom hidronima heteroklitične deklinacije, čija je društveno-ekonomska i društveno-politička organizacija obeležena terminom teua »gens, civitas, Gemeinde«. Toj najstarijoj grupi indoevropskih plemena pripadali su, osim germanskih i baltskih Indoevropljana, još keltski, italjski i ilirski Indoevropljani.

Prvo što pada u oči je činjenica da H. Krahe baš nimalo ne vodi računa o baltsko-slovenskoj posebnoj zajednici sa kojom računaju toliki lingvisti, počevši od R. Trautmanna i H. Hirta pa sve do A. Vaillanta. Grčka i slovenska plemena ne ulaze u tu zajednicu obeleženu terminom teutā, iako se kod njih javljaju hidronimi obrazovani sufiksalskim elementom **-nt**, kako je to pokazao sam H. Krahe u svojim raspravama pod naslovom Alteuropäische Flussnamen. Iz onomatološkog materijala koji je on sam skupio u tim raspravama vidi se sasvim lepo da se sufiksalski elemenat **-nt** javlja i kod hidronima ne samo u opštegermanskom prostoru, nego i daleko na jugoistok van Evrope, čak u samoj Indiji. Pa ni geografska area maggiore ovih hidronima nije skoncentrisana u severozapadnoj Evropi, gde pristalice nordizma traže pradomovinu protoindoevropsku, nego upravo u onoj istoj oblasti van Alpskog sistema gde se javlja leksička grupa teutā. Razume se da H. Krahe ni jednom reč ne pominje poznate teorije S. Feista, koju su prihvatili i drugi stručnjaci i prema kojoj protogermanska plemena u prvo vreme nisu pripadala indoevropskoj grupi, nego su tek docnije indoeuropeizirana.

H. Krahe je u ovom pokušaju da da novu podelu indoevropskih dijalekata i plemena prevideo jedan važan momenat o kom se bezuslovno mora voditi računa. To je kriterij koji nam pruža geografska lingvistika. Kad, naime, uzmemo preda se celokupnu indoevropsku teritoriju u antičko doba, koja na jugoistok seže, sve do Indije, da ne kažemo Indonezije, i do Kitajskog Turkestana, jasno je na prvi pogled da keltsko-germanski deo tog zemljišta sačinjava, nasuprot ostalim indoevropskim oblastima, ustvari severozapadnu periferiju, koja je već samom tom činjenicom obeležena kao arhaična, gotovo isto onako kao i baltsko-slovenska oblast. Ali izraz arhaična ne mora značiti da je tu bio centar indoevropskog arhetipa, kako to misle nordisti a sa njima i H. Krahe, nego samo toliko da je tu društveno-biološki tempo bio mirniji i sporiji nego u centru, koji je očigledno određen balkansko-anadolskim prostorom. Iz čakavskih i slovenačkih arhaizama npr. pouzdano saznajemo da su oni Sloveni koji su najdalje prodrli na Sredozemlje i koji su se najviše udaljili od svoje slovenske matice bolje sačuvali stariju sliku opšteslovenskog tipa lingvističkog nego ona plemena koja su ostala u

neposrednoj blizini samog ognjišta. To je poznati zakon o konzervativizmu periferije, a oblast koju H. Krahe proglašuje postojbinom najstarijih Germana, Kelta, Italika, Balta i Ilira, ne samo što je prilično prostrana, nego je, bez obzira na pojedine ratničke emigracije, sačuvala kroz vekove svoj periferiski karakter.

Mesto da tragove ilirske toponomastike u oblastima severozapadno od Alpskog venca smatramo starijim, iako smo za njih saznali tek od Klaudija Ptolemeja, zašto ne bismo podatke iz atinske Ilijade, koja je od tog geografa starija bar 7 vekova, posmatrali i proučavali sa gledišta da su se ilirska plemena selila prema severozapadu sa Balkanskog Poluostrva, a ne u obratnom pravcu sa Visle, ili iz Lužice, ili iz Bavarske, prema minojskom Kritu, gde pesnik Odiseje, koja ne može biti mlađa od 600 god. st. e., nalazi »ilirsko-tračko-frigijanske« Kidonce, odnosno Κυδονιασται. U datovanju ovog mesta iz Odiseje (19, 177) i kataloga lađa u atenskoj Ilijadi ni sam P. Kretschmer ne ide naniže od Solonove epohe. To znači da ovi kritski Iliri, mislim na Kidonce, moraju svakako biti nešto stariji od Ilira Halštatorova, pogotovo kad ih P. Kretschmer, isto kao i Pelaste, koje ubraja u venetska plemena, dovodi već u 14 v. st. e. iz Epira, preko Peloponesa, na Krit, a same Pelaste još dalje na istok, u Palestinu.

Po svemu izgleda da nešto nije u redu kad hoćemo poštoto da Ilire vežemo za halštatsku kulturnu epohu, čija je hronologija poslednjih godina za vek dva sišla naniže. Stoga sam u ranijoj belešci o Ilirima i Prailirima samo dotakao te nezgodne strane tradicionalnog shvatanja, koje je dosad bilo nerazdvojno vezano za pristaše nordizma, po kojem je skandinavski oblast ne samo matica Protoindoevropljana, nego i kolevka balkansko-anadolske civilizacije. H. Krahe se već ranije, u svom članku "Die Indogermanisierung Griechenlands" (v. Die Antike 1943, str. 2-13 i Ch. Picard, "Les Religions prehelléniques" 276), pridružio onoj grupi nemačkih stručnjaka nordista koju je poveo arheolog C. Schuchhardt, a docnije i S. Fuchs (Die griech. Fundgruppen der frühen Bronzezeit u. ihre auswärtigen Beziehungen) na kojeg se često u svojim radovima poziva P. Kretschmer, pa najzad i istorik Fr. Schachermeyer. Ipak ovaj poslednji dopušta mogućnost (v. Klio 32, 1939, 235) da se koncem trećeg milenija, pre pojave prvih ahajskih kolonista na jugu Balkanskog Poluostrva, mogao probiti na Mediteran poneki ilirski imigrant, dok nije početkom drugog milenija započela prva jonska pa ahajska invazija, koja je na kraju krajeva dovela do onog što H. Krahe i svi ostali nordisti zovu »die Indogermanisierung Griechenlands«. Prema Fr. Schachermeyeru (Indogermanen u. Orient, 1944) vođena je u egejskom prostoru sudbinska borba između Anadola i indoevropskog severa, koja se konačno, kako misle nordisti, sasvim prirodno, pravilno i opravdano, završila pobedom odabrane rase, kad su dorski doseljenici udarili trajan i neizbrisiv indoevropski pečat pokorenim starincima neindoevropskog porekla.

Suprotno nordistima predvodio je italijanski antropolog Giuseppe Sergi prema balkansko-anadolskom prostoru okcidentaliste sa Iberskog Poluostrva. Stoga bi se moglo reći da su se arheolozi C. Schuchhardt i G. Kossina izvesno vreme kolebali između severa i zapada, dok se nije prvi okrenuo sasvim severu a drugi francuskom jugu, na koji je smestio svoju jedinospasavajuću rasu, dostojnu onog tipa što se zove homo Aurignacensis. Začudo je G. Sergi u svom poslednjem delu (Le prime e le piu antiche civiltà, pass.) ukazao posebnu čast slovenskim Indoevropljanima time što ih je doveo u najužu genealošku i kulturno-istorisku vezu sa Helenima. Ova bi se dosta čudna kombinacija mogla braniti donekle i lingvističkim argumentima. Rečeno je već napred da se kritski toponim Γορτυνης, odnosno ktetikon Καρτεμνιδες, čija je osnova dokumentovana i inače u balkansko-anadolskoj oblasti, u svom pravom i prvobitnom značenju πολις ζυλινη, javlja jedino kod Slovena, te bi tako Tireno-Pelazgi P. Kretschmera, kojima on pripisuje taj toponim, mogli biti stvarna kulturno-istoriska veza između grčkih doseljenika i hiperborejskih Slovena i to tim pre što Ch. Picard legendarne Hiperborejce dovodi sve do samog Krita, dakle južnije ne samo od Delosa, nego i od ostrvca Kalaurije, gda je po antičkoj tradiciji dokumentovan Hiperborejca Πασσιρυς kao κτιστης grada Ειρηνη. Iako ovaj toponim zvuči prilično utopistički, ipak se, prema Ch. Picardu, u grčkim legendama o Hiperborejcima koji putuju i preko

našeg Jadrana, može gledati dokaz starijih trgovačkih i kulturnih veza između minojskog Krita i pontske oblasti.

Ali u putovanju i u prenošenju kulturnih dobara, za koje svedoče svakodnevni stari i novi primeri, ne smemo gledati jedine izvore društveno-ekonomskog napretka. I ovde se mora imati u vidu poligeneza, koja je sasvim razumljiva ako postoje potrebni slični i određeni uslovi za pojavu nečeg novog. Stoga sa gledišta poligeneze učenje nordista izgleda prilično naivno, pogotovo kad pored zakona konzervativne periferije uzmemo u obzir teoriju germaniste S. Feista o uzrocima prvog germanskog Lautverschiebunga, koju on smatra pouzdanim dokazom da germanska plemena ne mogu biti pravi i prvobitni Indoevropljani. Iako se fonetske pojave slične germanskom Lautverschiebungu javljaju i u drugim indoevropskim dijalektima, kao grčka disimilacija zvučnih aspirata, jermensko pomeranje artikulacije zvučnih eksploziva ili prelaz tenuis/tenuis aspirata u govorima Tireno-Pelazga, koji prema P. Kretschmeru stoje u lateralnom srotstvu sa Indoevropljanima, ipak ni u jednom indoevropskom dijalektu ovaj proces nije tako sistematski sproveden kao što je to bio slučaj sa nemačkim Lautverschiebungom. Stoga se antinordistička teorija germaniste S. Feista mora vrlo ozbiljno uzeti u obzir i to tim pro što je lingvista J. Schmidt pre nekih 60 godina tražio indoevropsku domovinu ne u hladnom i dalekom skandinavskom prostoru, nego u današnjem Zakavkazju, kako smo već spomenuli.

Pomenute promene u sistemu konsonanata, koje bi donekle naličile na germanski Lautverschiebung i koje se doista javljaju u sasvim ograničenom obimu, ne slabe dokaznu moć teorije S. Feista o neindoevropskom poreklu primitivnih germanskih plemena. Prelaz zvučnih medija aspirata u bezvučne u grčkim dijalektima, isto kao i prelaz zvučnih konsonanata u bezvučne svojstven jermenskome, kao i druge slične pojave u nekim indo-evropskim dijalektima, ne samo što su ograničene i podređene specifičnim uslovima, nego su i sa gledišta geografske lingvistike (isp. npr. Grassmannov zakon o staroindskoj disimilaciji aspirata) sasvim druge prirode no što je to slučaj sa prvim Lautverschiebungom u germanskim govorima. Stoga su stručnjaci postupili pravilno kada su dejstvo germanske lex Verner doveli u vezu sa finsko-ugarskom smenom baza, odnosno promenom fortis/lenis (tako nazvani Stufenwechsel), budući da je sistem indoevropskih konsonanata obeležen artikulacijom media-tenuis, bez obzira na slučajeve kao što su lat. lateo i grč. λαθεῖν i bez obzira na odbačeni pokušaj neolatiniste M. Bartolia da identifikuje lat. deus sa grč. θεός.

Kako germanski konsonantizam pokazuje istu karakteristiku fortis/lenis kao i finsko-ugarski, to se mora primiti objašnjenje S. Feista da finska plemena na obalama Istočnog Mora, dakle upravo u onoj oblasti koju i H. Krahe, kao i ostali nordisti, smatra protoindoevropskom postojbinom, čine onu jezičku zajednicu koja je primila i naučila jedan dijalekat kentumskih Indoevropljana. Još je bolje da citiramo H. Kronassera (u zborniku Frühgeschichte und Sprachwissenschaft 1948, što ga izdaje W. Brandenstein 1 179): »Finnougrier haben eben Idg. gelernt«, ili malo komplikovanije rečeno (str. 185) : »Die germ. Lautverschiebung mitsamt der Lex Verner sind eine Folge davon, dass Leute mit der Disposition zum fgr. Stufenwechsel (ein Teil der Ostseefinnen) Indogermanisch (eine Entwicklungsstufe zwischen Uridg. und Urgerm.) gelernt haben und dann in dem betreffenden idg. Stamm (dem späteren Germanen) aufgingen«.

U istom zborniku isključivo nemačkih stručnjaka pretresano je ponovno pitanje bukve koje je od znatne važnosti za problem o kojem je reč (v. Problem bukve i protoslovenske domovine, Rad JAZIU, Knj. 282, str. 5). Iako autor E. Passler nije iskoristio sav dokazni materijal (npr. dogrč. μυσός u balkansko-anadolskom prostoru), ipak je njegov zaključak i jasan i ubedljiv: »Die idg. Grundform des Buchenwortes, das nur in einigen westidg. Sprachen vorkommt, ostidg. aber fehlt, ist also mit Sicherheit bhagó-s f. »Buche«. Diese Bedeutung ist ursprünglich. Da das Wort nur einer kleineren jüngeren Sprachgruppe bekannt ist, als dieser Teil der Indogermanen erst durch seine Wanderungen den Baum kennengelernt hatte, d. h. in die eigentliche Buchenzone (westlich der Linie Königsberg-

Odessa) eingewandert war. Das Wort »Buche« ist zum Beweis einer nordischen Urheimat der Indogermanen nicht geeignet.«

Sa tih razloga nije nikakvo čudo što je protiv nordističke teorije ne samo J. Schmidt i O. Schrader-W. Nehring (Reallex. d. idg. Altertumskunde II 585) nego i otkrivač hetskog jezika, asiriolog B. Hrozny (Histoire de l'Asie Anterieure 75: oblast severno od Ponta i Kaspiskog Mora je protoindoevropska postojbina) ustao je u najnovije vreme protiv nje, kao i arheolozi H. Hubert i A. Grenier (u članku La prehistoire des Germains, v. REA LIV 3-4 1952, 349). Ova dva francuska stručnjaka, polazeći od antinordističke teorije S. Feista, iznose u njen prilog arheološki materijal koji uzimaju od same nemačke Siedlungsarcheologie. Evo njihova rezultata: »Les Germains sont un peuple qui, assez tard et du dehors, a reçu une langue indo-europeenne«.

Suprotno stručnjacima nemačkog šovinizma, koje je predvodio G. Kossina, koji megalitsku kulturu smatra obeležjem germanskog čoveka, Francuz H. Hubert dovodi tu kulturu u vezu ne samo sa britanskim nego i sa portugalskim. tipom megalitske kulture, koju u vezi sa karakterističnom keramikom dovodi iz Egipta posretstvom pomorske trgovine preko Tartesa. Baltički dolmeni su prema ovom arheologu delo doseljenika sa jugozapada koji su tražili ćilibar. Početkom drugog milenija trgovci sa ćilibarom sa Mediterana počinju se služiti putevima preko Labe i Odre. S druge strane iz oblasti donjeg Podunavlja donosi se preko Rajne do u Belgiju grnčarija tako nazvanih Bandkeramiker. Tako se vrše pokreti sa Baltika prema Mediteranu i obratno. »Lies migrations et les contacts qui s' en suivaient ont cree des la premiere periode de l'age du Bronze les grands groupes ethniques, Slaves ou, si l'on prefere, Karpodaces, a l'Est, Illyriens au Sud, Celtes du Danube au Rhin, tandis que les Hellenes, Latins et autres, s'eloignaient vers le Midi et l'Orient. Voila seulement qu'apparaissent les neuples qu'on peut qualifier d'indoeuropeens, non qu'ils fussent tous de même filiation, mais parce que de longs contacts, on ne sait juste ou, les avaient mis en possession d'une langue d'origine commune. Les Illyriens semblent avoir joue un role particulierement important comme intermediaires a travers les terres de l'Europe jusqu'a celles du Nord. C'est a ce moment que les futurs Germains paraissent avoir indoeuropeenise leurs pariers primitifs«.

Poznato je da je, pored ostalih nemačkih stručnjaka, naročito H. Krahe isticao leksičke i morfološke veze između ilirskih i germanskih govora. Ta okolnost je obično smatrana kao dokaz više da su se ilirska plemena doselila na Balkansko Poluostrvo odnekle iz južnih i istočnih oblasti današnjeg nemačkog zemljišta. Mnogi su mislili na Lužicu i to većinom arheolozi, dok je lingvist P. Kretschmer uzimao ozbiljno u obzir oblast oko srednje Visle. Za Lužicu su arheolozi bili stoga što su tako nazvanu Urnenfelderkultur pripisivali ilirskim plemenima, dok su poljski preistoričari, lingvisti i arheolozi (v. K. Timieniecki, Ziemie Polskie w starozytności I 1951) upravo tu oblast prisvajali za protoslovenska pretke potonjih, Poljaka.

Razmimoilaženja stručnjaka u pogledu hronologije ilirskog doseljavanja idu još dalje. Istoričar Fr. Schachermeyer, kako smo napred videli, dopušta mogućnost da su se neke ilirske grupe već krajem trećeg milenija, dakle koju stotinu godina pre prvih ahajskih kolonista, probili čak na jug Balkanskog Poluostrva. To bi se slagalo, u izvesnom smislu, sa gledištem i lingviste P. Kretschmera, da u govorima dogrčkih Pelazga, čiju pojavu on stavlja u sredinu trećeg milenija, moramo računati sa indoevropskim elementima. Ali pritom treba imati na umu da i ovi »Tireno-Pelazgi« dolaze iz današnje sudetske oblasti.

Nasuprot tome kao da preteže mišljenje, u prvom redu kod arheologa i istoričara, da sa doseljavanjem Ilira kao nosilaca halštatske kulture ne možemo računati pre 7. v. st. e. ni u severozapadnim krajevima Balkanskog Poluostrva, a kamoli na balkanskom jugu. Ako za te oblasti moramo spustiti hronologiju halštatske epohe, ne bi nam preostalo ništa drugo nego da pojavu ilirskih Indoevropljana na Jadranu stavimo tek u 6. v. st. e. Imajući stoga u vidu ove dve krajnosti u hronološkim kombinacijama, Kretschmerovu i Schachermayerovu, iz druge polovine trećeg milenija na jednoj strani i halštatsku, da je tako nazovemo, iz sredine prvog milenija na drugoj, raspoložemo sa

dovoljno prostranim okvirom od nekih 20 vekova u koji možemo da smestimo prve ilirske doseljenike. Neku vrstu kompromisnog rešenja nudi G. Dottin (*Les anciens peuples de l'Europe* 155), koji smatra da sa prvim ilirskim doseljenicima u Tesaliji možemo računati već u 15. v. st. e., a pod kraj drugog milenija ne samo ovaj francuski stručnjak, nego i nemački arheolog A. Meyer, preseljava sve doseljenike dalje preko mora u Južnu Italiju, gde svakako treba da budu stariji od italjskih doseljenika.

Jedna je okolnost dosta čudna pri svima ovim kombinacijama. Odakle mi, naime, znamo da su se ilirska plemena doselila sa severa, preko alpskog venca, na Balkan i na Mediteran? Odgovor je vrlo prost. Znamo odatle što, kao npr. H. Krahe, oblast između Rajne i Visle, Alpi i Skandinavije, smatramo protoindoevropskom kolevkom. To mnogo naliči na *petitio principii*, ali to pristalice nordizma, bez obzira da li su Nemci ili ne, kao da ne primećuju.

Stoga smo i potegli one dugačke francuske citate u vezi sa megalitskom kulturom, koju arheolozi tipa G. Kossine smatraju originalnim pronalaskom protogermanskih Indoevropljana, i to prosto sa tog razloga što je »die deutsche Vorgeschichte eine hervorragend nationale Wissenschaft«, kako kaže urednik časopisa *Mannus* i njegovi saradnici. Ali srećom i u samoj Nemačkoj nisu svi stručnjaci bili odreda za tu i takvu nauku. Ed. Norden (*Alt-Germanien* 293) dolazi do zaključka koji se mora smatrati kao nova potvrda antinordističke teorije S. Feista, prihvaćene od strane francuskih arheologa H. Huberta i A. Greniera. Nordenov zaključak glasi: »Die Prüfung des Namenbestandes hat ergeben, dass Namen des Stammes Germ- in gruppenweiser Geschlossenheit nur auf illyrischem Sprachgebiete begegnen und sich, ebenfalls nur dort, mit den für das Illyriertum gesicherten Namen Anna und Tritus verbinden. .. Sollte nun dieser Tatbestand für den Individualnamen Germanus etwa auch den Weg zur Beurteilung des Stammes- und Volksnamens Germani weisen? Dass die Frage wahrscheinlich zu bejahen ist, dürfte sich aus meiner älteren Untersuchung über das Verhältnis des nomen proprium Germanus zu dem Ethnikon Germani ergeben (Sitz. - Ber. Ber. Akad. 1918, 135 f).«

U vezi sa ovim zaključkom i oslanjajući se na teoriju S. Feista moglo bi se postaviti pitanje da li su Iliri bili oni Indoevropljani koji su protogermanske varvare, ligvistički okarakterisane konsonantizmom tipa fortis/lenis a ne tenuis/media, pretopili u Indoevropljane. Pozitivan odgovor na to pitanje mogao bi se podupreti činjenicom što se u istorisko doba na baltičkom primorju javljaju venetska plemena, koja se obično smatraju prvim i najbližim srođnicima ilirskih Indoevropljana. Nastranu to što lingvist G. Bonfante naziv Baltia Balticum smatra ilirskim a ne baltsko-slovenskim (isp. blato itd.). Ali naziv Veneti nije nimalo podesan kao pouzdan kriterij. Veneti u Paflagoniji, dakle u Anadolu, prvi su dokumentovani, pa bi se ta verovatno najstarija njihova naselja mogla smatrati podrškom zakavkaskoj teoriji J. Schmidta. Međutim, P. Kretschmer balkanske Venete smatra nešto starijim od ilirskih doseljenika, jer za njih veže svoje Pelaste, odnosno Filistre, koji u 14. v. po njegovu shvatanju, kreću iz Epira preko Peloponesa i Krita (Κυδωνος-Κυδωνιαστα!) na feničko primorje. Italjski Veneti i Venetulani u latinskoj oblasti treba da pripadaju grupi kentumskih Indoevropljana, koji nasuprot satemskim Indoevropljanima razlikuju velarne i labiovelarne guturale.

Međutim, lingvistički položaj ilirskih Indoevropljana jako se pokolebao poslednjih godina odkako je P. Kretschmer napustio svoje ranija gledište o njihovoj pripadnosti satemskim Indoevropljanima. Tako se danas može računati sa tri kombinacije u pogledu lingvističkog položaja Ilira: ranija satemska i novija kentumska, koja je i pre imala svojih pretstavnika. Treća bi kombinacija bila ona po kojoj su u govorima ilirskih Indoevropljana sačuvane razlike između sva tri reda guturala (isp. Ed. Schwyzer, *Griech. Gramm.* 66), pa bi time Iliri zauzimali centralni i posrednički položaj između kentumskih i satemskih Indoevropljana. Tako isto razlikuje i arbanski, suprotno satemskim dijalektima, sva tri reda guturala (v. *Južnoslov. Filolog* VI, 1926, 166). Pitanje je, međutim, da li to istovremeno znači i to da takvi Indoevropljani sa sačuvanom razlikom triju vrsta guturala moraju biti smatrani pretstavnici najstarije opšteindoevropske epohe, koja je vremenski prethodila podvajanju u satemske i kentumske Indoevropljane. Drugim rečima, da li se indoevropski dijalekti koji razlikuju sva tri reda guturala mogu identifikovati kao praindoevropski, odnosno protoindoevropski. Do pojma

praindoevropski («Urindogermanisch») došlo se komparacijom i rekonstrukcijom, u prvom redu indoevropskog rečnika.

Ali ne smemo zaboraviti da ugrofinski govori, čija se oblast dodiruje, ili se dodirivala, sa zemljištem satemskih Indoevropljana, pokazuju očiglednu tendenciju ka palatalizaciji, odnosno prelazu zadnjepčanih grlenika u prednjepčane. Stoga su mnogi lingvisti već poodavno pojavu palatalnih guturala smatrali hysterogenom, odnosno mlađom od epohe opšteindoevropskog ili praindoevropskog jezika. Ali takva se sekundarnost može ozbiljno uzeti u obzir i u pogledu hronologije labiovelarnih guturala, za koje znaju samo kentumski Indoevropljani.

Ako je teza francuskih arheologa H. Huberta-i A. Greniera o egipatskom, odnosno zapadnomediteranskom, poreklu megalitske kulture i njene keramike prihvatljiva, onda se labijalizacija guturala u fonetskom sistemu kentumskih Indoevropljana po svoj prilici mora dovesti u vezu sa takozvanim kpele-idiomima na južnim i severnim obalama Zapadnog Mediterana, koji se upravo odlikuju tom tendencijom ka labijalizaciji guturala.

Sve se ovo zasad može uzeti u obzir samo kao radna hipoteza, pa sa tim u vezi i lingvistički položaj indoevropskih Pelasta, u koje ubrajamo ilirska i venetska plemena obzirom na sve očigledniju činjenicu što se ta plemena u balkansko-anadolskom prostoru javljaju znatno ranije no klasični Indoevropljani, tj. grčka i italska plemena.

Za te govore indoevropskih Pelasta, koje zasad smatramo najstarijim Indoevropljanima u oblasti mediteranske civilizacije, a u tu oblast spada i celokupni pontski prostor, možemo slobodno pretpostaviti ne samo sva tri reda guturala, nego i osobenu sudbinu palatalnog reda, koja te Indoevropljane odvaja od satemskih Indoevropljana. To se ne vidi samo po ostacima koji potiču iz rečnika doklasičnih Pelasta u klasičnim jezicima, nego i po nesumnjivoj činjenici koju pretstavlja današnja fonetika albanskog jezika, čija se bliža veza sa ilirsko-tračko-frigijanskom grupom (u smislu A. Ficka) ne dovodi u sumnju. Arbanski slučajevi kao dritë (od indoevr. drkta) »svetlost« pored natë »noć« ukazuju na osobenu sudbinu palatalnih guturala i bez obzira na konsonantsku grupu **kt** (isp. A. Mayer, Glotta XXXII 80). Centralnobalkanski toponimi Ottolobum važni su stoga ne samo sa gledišta fonetike i u pogledu sudbine palatalnih guturala, nego i kao dokaz više za sistem ogdoada, odnosno za hronologiju koju zovemo terminom octennium Pelasticum. Zbog latinskih Venetulana treba u tom smislu pomenuti i mogućnost da je rimski septimontium bio ustvari Ottolobum (v. članak Septimontium, PWRE II A 1577). Zbog ovih osobenih refleksa indoevropskih palatala trebalo bi još jednom pretresti i lingvistički položaj venetskih Indoevropljana jer imena kao Enignus i Vesclevesis (zbog »satemskih« koradikala kao što su mesapsko klohi »čujem«, albansko k'uhem »pitam« litvansko klausiu »pitam«; isp. i slov. svekrva nasuprot staroind. svasruh) ne mogu pretstavljati punovažan dokaz za kentumsku pripadnost jadranskih Veneta, i pored zamenica eho meho.

Za mediteransko poreklo premetalnih kultura u oblasti između Labe i Visle zalaže se i K. Tymieniecki, dok pomenuti francuski arheolozi smatraju da je zlato u te krajeve počelo dolaziti više sa jugoistoka (Karpati, Kavkaz) no sa zapada (Irska). Na stare baltsko-mediteranske veze upućuje nas i letska pozajmica erms »majmun«, koja je u očiglednoj vezi sa tirsenskim αριμος, kako je to primetio J. Endzelin (Glotta III 275), iako Schrader-Nehring (Reallexikon I 17) tu podudarnost smatraju sasvim slučajnom, po svoj prilici stoga što ne uzimaju u obzir celokupnu sliku starije materijalne kulture u tim krajevima i njene veze sa evropskim jugom i njegovom višom kulturom.

Sve su to momenti koji govore protiv H. Krahea i njegove najnovije redakcije već zastarelog i dotrajalog nordizma. Ipak je red da malo pobliže pogledamo glavni njegov argumenat, odnosno grupu argumenata jedne te iste kategorije. To je serija hidronima tipa Alba Albantia, odnosno Alara Alantia, koje H. Krahe s pravom svrstava u grupu nominalne kategorije sa heteroklitičnim osnovama kao ηπαρ ηπατος (od starijeg iekvn/r/t-). Ali da vidimo najpre sam osnovni elemenat hidronima Alba Albantia, od kojeg polazi H. Krahe, stojeći na pravilnom gledištu da su najstarija ljudska, pa prema

tome i indoevropska, naselja bila na obalama reka koje su u oblasti evropskih prašuma istovremeno bile ne samo glavni izvor hrane nego i gotovo jedino saobraćajno sretstvo.

I pored dijalekatskih oblika $\alpha\lambda\omega\phi\omicron\varsigma$ "λευκος" (kod Hesihija) i $\alpha\lambda\upsilon\varsigma$ »albus«, čiji vokalizam i konsonantizam zahtevaju posebna objašnjenja, leksička grupa $\alpha\lambda\omega\phi\omicron\varsigma$ albus itd. dokumentovana je ne samo u klasičnim jezicima nego i u germanskom i slovenskom. Ovo se mora stoga pomenuti što H. Krahe, kako smo napred videli, izdvaja i Grke i Slovene iz svoje protoindoevropske oblasti obeležene hidronimima tipa Alba Albantia. Bez obzira na to što Ernout-Meillet (Dict.³ s. albus) ovaj pridev za oznaku boje tretiraju kao kompozit a ne kao simpleks, i bez obzira na inicijalski vokal, ova se leksička grupa može mirne duše smatrati protoindoevropskom, čiji su pridevi za oznaku boje prilično malobrojni. Derivat iste vrste kao hidronim Albantia, s kojim etimolozi vežu i germanski naziv labuda (staro-visokonemački elbiz) ne nalazimo samo u Hesihijevoj glosi $\alpha\lambda(\iota)\phi\alpha\tau\alpha$ "αλφιτα η αλευρα" (v. E. Benveniste, "Origines de la formation des noms en indo-europeen" 7), nego i u slovenskim dubletama poznatog ornitonima labud (od starijeg albhondo) i lebedi (od starijeg lebhendi). Poljska varijanta labendz, čiju osobenu fonetiku ističu Ernout-Meillet (Dict.³ 36) odgovara u pogledu vokalske baze grčkom $\alpha\lambda\omega\phi\omicron\varsigma$. Zvučni dental u slovenskom ornitonimu, nasuprot Hesihijevom $\alpha\lambda\phi\alpha\tau\alpha$ (od starijeg albhta) i Kraheovom Albantia, pre će biti rezultat asimilacije usled kontakta sa zvučnim nazalom kao u govendo (isp. i $\tau\alpha\rho\alpha\nu\delta\omicron\varsigma$ »severni jelen«) nego stara varijanta kolektivnog sufiksa **-nt**, o kom je bilo govora u ranijoj belešci o Ilirima i Prailirima (isp. slov. seriju tele, teleta, telad nasuprot ruskom теленок, тел⁶та, koji predstavljaju nazalnu osnovu). Samo $\tau\alpha\rho\alpha\nu\delta\omicron\varsigma$ zbog lovačkog tabu identifikujem sa slov. telent-: prelaz **l/r** kao u Παλαι Σπαλαι Σποροι.

Znači da u koradikalnim derivatima Albantia, labud, lebedz i $\alpha\lambda\zeta\alpha\tau\alpha$ imamo sve tri normalne baze opšteindoevropske apofonije en/on/n i da prema tome hidronim Albantia, i pored toga što ukazuje na arhaičnu promenu sufikslnih elemenata, ne može biti predstavnik neke posebne i naročite starine. Činjenica što se derivat ovog tipa javlja i kao hidronim na severozapadnoj periferiji indoevropske jezičke teritorije ne može se koristiti, kako to čini H. Krahe, u smislu hronološkog prioriteta, budući da sve tri navedene apofonske varijante pripadaju najstarijoj epohi opšte-indoevropske fonetike. Ni heteroklitična promena **n/r**, kao u hidronimima Ala Alara Alantia, ne može da nam služi kao pouzdan kriterij, jer istovetnu promenu nalazimo u derivatu $\epsilon\lambda\epsilon\phi\alpha\varsigma$ $\epsilon\lambda\epsilon\phi\alpha\nu\tau\omicron\varsigma$ kome pripada i denominativski glagol $\epsilon\lambda\epsilon\phi\alpha\rho\omicron\mu\alpha\iota$, kako je to nedavno pokazao P. Kretschmer (Anzeiger, Ak. Wien, 1952, 88 Jahrg. 1-26, 307).

Rečeno je već napred da je i sam H. Krahe naveo priličan broj hidronima koji pokazuju isti tip obrazovanja i koji su dokumentovani daleko van oblasti njegovih Protoindoevropljana.

Ostaje još leksička grupa teutā, sa kojom H. Krahe pokušava da pojača ubedljivost svog hidronimskog argumenta. Kako smo videli, neodrživno je shvatanje da taj važan društveno-politički termin pripada prvenstveno oblasti između Rajne, Alpi, Visle i Skandinavije. Stoga ponavljamo Nordenovo gledište po kome je taj termin »Alteuropäisch-Pelagisch«, dakle upravo van te iste oblasti. Suprotni stav Nordenov pominjemo stoga, što on odbacuje pontski antroponim $\tau\epsilon\upsilon\tau\alpha\rho\omicron\varsigma$ i što ne zna za centralno-balkanske koradikale $\omicron\tau\epsilon\upsilon\delta\alpha\nu\omicron\varsigma$ $\omicron\tau\epsilon\upsilon\delta\alpha\nu\iota\sigma\kappa\omicron\varsigma$ koji su dokumentovani epigrafski i koji se stoga ne mogu odbaciti.

H. Kraheu isto kao i Ed. Nordenu, koji naročito ističe u ovom pitanju važnost antičkog Balkana i njegovih stanovnika, izmakli su iz vida ne samo pomenuti centralno-balkanski derivati sa zvučnim dentalom, nego i tumačenje J. Wackernagela (v. Ernout-Meillet, Dict.³ 1232), koji latinski pridev totus tumači kao dijalekatsku pozajmicu i izvodi ga od starijeg oblika teutos. Na taj se način dopunjuje interpretacija F. Mullera (Altital. W.-buch 490) kome staroitalski oblik teutā znači »Gesamtheit« a ne kao H. Kraheu »gens, Gemeinde«. Naš društveno-politički termin opština obuhvata obe semantičke nijanse, pripadnike opštine i oblast opštine, odnosno narod i zemlju.

Da bi se u punoj meri mogla uočiti onomasiologija i preko nje semantička jezgra ove leksičke grupe, treba objasniti njenu strukturu i paralelne derivate, budući da se bez ikakvih teškoća oblik teuta otkriva kao ženski rod glagolskih prideva ili part. perf. na **-to**, koji ne mora uvek imati pasivno značenje. Polazeći od normalne baze teu- uzimam iz A. Walde-J. Pokornya (Vergleich. W.-buch der indogermanischen Sprachen I 709) i ove koradikalne derivate: litv. tuntas »Haufen, Menge«, grč. σαινα "το αιδοιον" zatim zbog promene **n/r**, sa kojom računa i H. Krahe u smislu heteroklizije, spadaju ovamo i staroind. turáh-»stark, kräftig« i sa kvantitativnom alternacijom lat. turos u denominativnim glagolima obturo itd. Od ostalih derivata, čija je pripadnost u dovoljnoj meri pouzdana navodim slov. tuka (od starijeg touqa), iako bi se ove formacije mogle smatrati posledicom disimilacije dentalnog reda t-t- kao u slučaju Katarka katarta. Ako je ova poslednja pretpostavka tačna, onda bismo slov. tuka i litvansko táukas »debelo meso« mogli indentifikovati sa litv. tautà itd., koja pokazuje isti vokalizam i pomoću koje smo odbili Nordenovu tezu o doindoevropskom poreklu leksičke grupe teutā-

U vezi sa serijom hidronima koju daje H. Krahe da bi dokazao svoju novu raspodelu indoevropskih plemena i dijalekata, ističemo podudarnost litvanskog derivata tuntas i staroindiskog turáh, jer se njihov međusobni odnos sasvim lepo može ilustrovati paralelom hidronima Alantia i Alara. Ali ovde ne smemo propustiti da pomenemo jednu nezgodu i to tim manje što je etimološki priručnici kao po nekom dogovoru zaobilaze i ne pominju. Pored staroind. prideva turáh imamo sa istovetnim značenjem i pridev sturah »stark, dick«, kojem bukvalno odgovara grčko σταυρος. Ali identifikovanje ovog poslednjeg derivata sa latinskim nominalnim oblikom -stauros u denominativskim glagolima instauro restauro ne može se olako primiti budući da diftong **-au** ne odgovara propisima latinske fonetike, kako su to već приметили Ernout-Meillet (Dict³ 570), koji stoga računaju sa pozajmicom iz nepoznata izvora. Da je njihova skepsa sasvim umesna vidi se po denominativskim glagolima accuso, excuso, recuso nasuprot causa. U tom smislu i navedeno -turo u složenim glagolima obturo itd. imalo je u osnovi po svoj prilici diftong **eu** ili **ou**, a ne prvobitno **ū**. Stoga J. B. Hofmann (Etym. W. -buch des Griech 332) teško da ima pravo kad naprosto identifikuje grč. σταυρος sa osnovom lat. glagola instauro restauro.

Isti ovaj stručnjak s. v. Ταυς "μεγας πολυς" upućuje na σαος, σαυρος, σωμα, ταυρος, Τευταμιδης, τιτυρος, τυλη, τυμβος i polazi od leksemskog minimuma tēu teu tu, koji je očigledno sasvim blizak i gotovo homofon sa minimumom u leksičkoj grupi teutā-. Ali kad pogledamo kod J. B. Hofmanna s. v. σαος, na koju nas je on sam uputio, saznajemo da leksemski minimum glasi teūo-, teuθ-, odnosno tēu-, teua; tū-, kako to kaže s. v. σαλος na koju nas je naknadno uputio.

Očigledno je da ovaj bliski i gotovo homofoni leksemski minimum ima ne samo **s** mobile (isp. ταυς pored σταυρος), nego da je Njegova normalna baza u izvesnim etimološkim kombinacijama, kao npr. kod σαλος potpuno istovetna sa normalnom bazom leksičke grupe teu-tā »masa, puk«. Ova podudarnost postaje još znatno veća kad se ima u vidu da i ovaj naš potpuno sinoniman leksemski minimum pokazuje derivate sa tim istim **s** mobile, kao npr. nem. Stier (od starijeg steu-ro-). Uostalom i sam Hofmann, kako se to jasno vidi iz navedene serije koradikalnih derivata, svrstava u leksičku grupu ταυς σταυρος i homerski patronim Τευταμιδης od imena Τευταμιας, koje smatra rezultatom haploglogije od punog starijeg oblika Τευτα-ταμιας.

Mislim da ova nepodudaranja, iako nisu krupna, treba ipak objasniti, Čini mi se da se radi o ukrštanju dvaju fonetski različnih a semantički gotovo istovetnih leksemskih minimuma. Prvi glasi st(h)θ- odnosno st(h)θu i korenski je derivat dobro poznate grupe koju pretstavlja lat. sto, grč. ιστημι naše stav, staviti itd. Drugi glasi steu- odnosno teuθ - i znači »debljati, nabreknuti«, kako se to vidi iz koradikala tumeo, tumulus, tovljen, tuka, pretio itd. I pored ovih neznatnih razmimoilaženja u značenju došlo je do ukrštanja ovih gotovo homofonih leksemskih minimuma, pa je tako kontaminacijom nastala

baza st(h)əu- i st(h)-u (isp. στῦω στῦμα. στῦλος, στῦραξ, a to je sasvim prirodno dovelo i do semantičkog ukrštanja među pojedinim derivatima obeju grupa. Tako npr. στῦλος bukvalno odgovara irsko tulach »brežuljak« a to potvrđuje ne samo vezu između lat koradikala tumeo i tumulus, kome morfološki odgovara grčki dijalekatski sinonim τυμος, nego po svojoj prilici i poznatije τυμβος. Ovaj apelativ identifikujem sa napred navedenim litvanskim tuntas i to na taj način što τυμβος pokazuje istu disimilaciju dentalnog reda kao σταδιον σπαβιον σπευδω od starijeg steudo dokumentovanog u lat. studeo studium (a verovatno i naše ćud od starijeg teudi), nem. finster nasuprot tenebrae, naša tuđica špenadla nasuprot Stecknadel.

U vezi sa leksičkom grupom studium σπουδη, iako se u etimološkim priručnicima ove očigledno koradikalne imenice odvajaju u dve posebne i samostalne grupe, treba pomenuti i etimološku kombinaciju Fr. Klugea koji (Etym. W. - buch der deutschen Sprache⁹ 438) s pravom odbija tradicionalnu vezu homofone imenice Steu/iss (mesna) masa, »debelo meso«. sa lat. studeo i tundo (v. Ernout-Meillet, Dict.³ 1162), pa je pridružuje lat. grupi stiva. Mnogo je prostije, međutim, u nem. Steu/iss koje je postalo

od starijeg steudo, gledati još jednog člana naše leksičke grupe teutā, pogotovo kad se taj član bukvalno poklapa i u pogledu baze i u pogledu zvučnog dentala, a naročito u pogledu sibilantskog prefiksa, sa slov. štuždi, od starijeg steudio. Semantička jezgra za obe ove, fonetski potpuno podudarne osnove bila bi »masa«, a to značenje potpuno odgovara leksičkom minimumu (s)teu-, odnosno njegovim

varijantama (s)teuθ, (s)t(h)au- »bujati«. To potvrđuju najprostiji derivati kao τυλοπ »renflement, grosseur, penis«, te već navedeno litvansko tuntas »Haufe, Menge« lat. Tutu(inus), ime božanstva prijapske prirode i tutulus »crines ad verticem capitis convoluti«.

Svi navedeni koradikali potvrđuju u prvom redu datu etimološku kombinaciju u pogledu nem. Steuiss a zatim istovremeno i postojanje varijante steudo- pored teutos (dokumentovano u lat. totus) i teutā.

Stoga je u dovoljnoj meri obezbeđeno idioglotsko poreklo slovenskih koradikalnih varijanata tuđ, štuždi, stuždi, čuždi, koje se sve svode na apofonske baze (s)teudo / (s)toudo-. Promena značenja koju pokazuju ove slovenske varijante ne treba ni najmanje da nas buni, jer i ona je, isto kao sibilantski prefiks i zvučni dental, dokumentovana kod neslovenskih Indoevropljana. To dovoljno pokazuju letski koradikali tāuta »Volk, Fremde, fremdes Gebiet, fremdes Dorf« i tāutas »aus fremdem Gebiete kommende Freier« (v. R. Trautmann, Balt.-slav. W.-buch 315).

Sibilantski prefiks i zvučni dental, na koji smo naišli već ranije kod koradikalnih derivata u Apolonovoj epiklezi 'Οτευδανος i 'Ετευδανισκος sačuvan je i u imenu starobalkanskih silena u Makedoniji, koje glasi σαυδοι i koje se sa gledišta fonetike i semantike sasvim pravilno može izvoditi od starijeg oblika stoudoi sa disimilatorskim gubitkom prvog, bezvučnog dentala. Za ovu etimološku kombinaciju ne govori samo potpuna podudarnost sa nem. koradikalom Steu/iss, nego pre svega sam prijapski karakter dogrčkih silena, kod kojih je steatopigija uvek naročito isticana.

Prema ilirskoj seriji Teutā, Teudā, Teutāna, 'Οτευδανος mogli bismo očekivati i nulsku bazu radikalnog elementa bez diftonga, tj. Tutānos ili Tudānos. Tu očekivanu nulsku bazu vidim u tračkom imenu jednog božanstva iz Bakhova, odnosno Prijapova kruga, dakle slične prirode kao rimski Tutunus, čije ime pokazuje u svom radikalnom elementu istu nulsku bazu. Kult tog tračkog božanstva najpoznatiji je u Korintu, iako λαβρυσ kao njen atribut upućuje na stariju epohu (v. G. Kazarov, Beitrage zur Kulturgeschichte der Thraker 72). Staroatički komediograf Eupolis iz sredine 5. v. sačuvao nam je njeno ime i ono glasi Κοτυτω. Pored ovog oblika sa jednostavnim dentalom imamo i Κοτυττω sa ekspresivnom geminatom. Nulska baza kao u Tutunus i Κοτυτω dokumentovana je i u staroirskom koradikalu toth »membrum muliebre« (Ernout-Meillet, Dict.³ 757).

Prefiksadni elemenat **ko-**, koji se javlja u imenu Κοτυτω imamo po svojoj prilici u imenu Κυβηβη, Co(m)babus, jer nas na takvu analizu upućuje derivatski simplex βαβακα "τον γαλλον" kod Hesihija. Isti prefiksadni elemenat vidim u tarantinskoj glosi koju nam je sačuvao Hesihije i koja glasi κυμινδαλα "καταστροφη" (v. Ž A I 229), a njegovo postojanje u slovenskim govorima potpuno je obezbeđeno.

Ali daleko važnija nego imena prijapskih demona Tutunus i Κοτυτω koja pretpostavljaju osnovu τυτω-, svakako je tuđica dogrčkog porekla τυραννος, koju zbog ekspresivne nazalne geminate izvodim od starijeg nominalnog tutanos »vladar«. Ženski oblik ovog značajnog društveno-političkog termina, čiju normalnu bazu nam je sačuvao gotski koradikal þiudans »kralj«, imamo u Hesihijevoj glosi τιτηνη (od starijeg tutana). Promenu **u/i** koja je dosta retka (isp. Τινδαριδαι, αισιμνατας pored poznatijih Τυνδαριδαι, αισυμνατας), uslovio je po svojoj prilici položaj između dentala koji su velarnu artikulaciju pomerili napred. Kod dubleta αισυ/ιμνατας uzrok treba tražiti u kontaktu sa labijalom kao u lat. lubet libet.

Na taj način stvorena je mogućnost da i termin τυραννος, o kom opširnije govorim u ZA II 184, posmatramo kao rezultat dentalnog reda t-t-n, isto onako kao što to pokazuju paralelni slučajevi meridies od medidies i nem. Küster od lat. custode. Suprotan proces u lat. caduceus nasuprot κηρυκει v trebaće objasniti paretimološkim kombinacijama sa imenima Καδμος Catamitus, Γανυμηδης (itifalički Hermes), ili sa pridevom caducus (Ερμης ψυχοπομπος).

Kako u ilirskim govorima moramo računati sa monoftongizacijom prvobitnih diftonga, sasvim je neizvesno da li se društveno-politički termin seran-im, koji je dokumentovan u Palestini, kuda su se tokom 14. v. st. e. prema P. Kretschmeru doselili indoevropski Pelasti iz Epira preko Peloponesa i Krita, treba shvatiti kao rezultat monoftongizacije starijeg oblika teutanos ili se vokalizam njegova osnovnog elementa mora staviti na konto semitsko-indoevropske miksoglotije. Za monoftongizaciju govori proporcija frig. ζετραια (pored ζευμα "πηγη" : χυτρα = teutanos seranim : τυραννος Tutu/inus κοτυτω. Asibilacija bezvučnog inicijalnog dentala, koju vidimo u palestinskom seran »poglavar« može se smatrati semitizmom, iako se i na dogrčkom Balkanu javljaju takvi procesi, naročito ispred prepalatalnih vokala, pa čak i postpalatalnih (isp. δεπας, δεπαστρον, (ο)ιπη pored δορκας ζορξ odnosno dolat. silva od starijeg dirua, drvo oronim Διρφις, Διρφωσος na Eubeji gde ima ilirskih tragova itd. Za tu kombinaciju možemo se pozvati na jevrejsku pozajmicu šor, odnosno aramejsko tor iz govora indoevropskih Pelasta, kod kojih je ovaj terionim božanske prirode glasio tauros (od starijeg touros, slov. tur), koje znači i pudenda, kao i klasična tuđica ilirskog porekla taurus.

Da lat. taurus ne može biti idioglotska latinska reč kazuje nam sačuvan spirant ispred likvide, nasuprot parvus παυρος nervus νευρον alvus αυλος itd. S druge strane ni grčko ταυρος ne možemo smatrati idioglotski elementom grčkog rečnika, nego jedino pozajmicom iz nekog govora indoevropskih Pelasta. To znači, doklasično tauros postalo je od starijeg touros, isto kao i slov. tur.

Sa tim traženim starijim oblikom potpuno se poklapa normalna apofonska baza teuro, koju nam pruža nem. Stier (od starijeg steuro). I ovde imamo pred sobom sibilantski prefiks. Leksička grupa teuta- odnosi se prema ovom (s)teuro- u pogledu sufiksalnog elementa sasvim onako kao grč. ? δωτ-ινη prema δωρον odnosno kao lat. (com)pletus prema πλήρης Kako smo već ranije dali derivate sa nazalnim sufiksom, imamo pred sobom potpuno arhaične koradikale sa promenom sufiksálnih elemenata t/n/r. Takva promena, prema shvatanju kaukazologa i fonologa N. Trubeckog, izgleda da je starija od indoevropske jezičke zajednice.

Sve nas to dovodi do zaključka da leksička, grupa teuta-, čiju je area maggiore već Ed. Norden pomerio prema jugoistoku, na Balkan, govori protiv H. Krahea i njegova pokušaja da promeni raspored evropskih Indoevropljana. Štaviše, u sve većoj meri dobija se utisak da starija naselja indoevropskih Pelasta treba tražiti više prema evropskom jugoistoku, jer se jedino tim putem mogu objasniti značajne podudarnosti između semitskog i indoevropskog rečnika i jezičkog tipa.

Zaključak da je, obzirom na koradikalni i u svemu istovetni italski pridev totus (pd starijeg teutos) i na baltsko tauta (od starijeg touta), cela ova grupa nedvosmisleno indoevropskog porekla, a ne staroevropskog kako je mislio Ed. Norden, nameće nam izneseno shvatanje po kom je leksička grupa teutā imenica pridevskog, odnosno participskog, porekla. Na takav zaključak primorani smo stoga što i vokalske alternacije i način obrazovanja nose na sebi indoevropske morfološke znake, pa je stoga potpuno opravdano očekivanje da se članovi leksičke grupe teutā mogu naći i u drugim indoevropskim dijalektima, a ne samo u onima koje navodi H. Krahe, povodeći se za starim mišljenjem P. Kretschmera.

Protiv njihove isključivosti ustaje i J. B. Hofmann, koji (Etym. W.-buch des Griech. 362), kako smo videli, imena Τευταμιας, Τευταμιδης i Τευτιαπλος ne smatra ni ilirskim, ni pelazgičkim, nego sasvim određeno idioglotskim grčkim nasleđstvom iz indoevropske zaostavštine.

Međutim, zbog utvrđenog zvučnog dentala, odnosno zbog varijante teuda (disimilacija kao u publicus od starijeg poplicos i u quadraginta), koja je obezbeđena ne samo jadranskim imenom Teudā i Τευδαρος (pored Τευταρος), nego i centralnobalkanskim pripadnicima 'Οτευδανος i 'Ετευδανισκος, ne može se više održati mišljenje A. Meilleta da su slovenski koradikalni pridevi tuđ, čuždi, stuždi (v. Vondrak, Vergleich. Gramm. der. slav. Sprachen 367) obrazovani na osnovu tuđice gotskog porekla þiuda. Iz izlaganja V. Vondraka sasvim su uočljivi naponi koji se moraju preduzeti da se objasne fonetske varijante ove čudnovate pozajmice. I što je još čudnije, kad su data sva objašnjenja, ali ne i potpuna, na kraju se ipak priznaje da se radi o dijalekatskim slovenskim oblicima. To bi ustvari značilo da su od jedne jedine osnove gotskog porekla izgrađena četiri razna oblika, razna i po inicijalu i po osnovnom vokalizmu.

Međutim, sve se slovenske varijante mogu lakše objasniti ako se pođe od osnova koje smo već pretresli, tj. ako se pored utvrđenih osnova teuta, touta, teuda i touda, uzme u obzir i s mobile, na koje smo naišli kod derivata ove leksičke grupe (nem. Steu/iss i teudo, Stier < steuro). Stoga se oblik tuđ mora izvoditi od starijeg toudio, stuždi od starijeg stoudio, dok varijanta štuždi pretpostavlja steudio i najzad čuždi istu disimilaciju dentalnog reda. kao katarta katarka, ili tuka nasuprot tauta. Drugim rečima, varijanta čuždi pretpostavlja disimilaciju starijeg teudio, koje je dalo najpre keudio i zatim, sasvim normalno, čuždi. Tumačenju V. Vondraka najviše smeta osnovni vokal, koji može biti samo diftonskog porekla, a o toj krupnoj činjenici on ne vodi nimalo računa.

Za tumačenje slovenske varijante čuždi u smislu disimilacije dentalnog reda možda se nekom neće učiniti dovoljno ubedljiva paralela sa jednim jedinim primerom novijeg datuma kao što je katarka nasuprot katarta. pogotovo kad se koradikal tuka po pravilu smatra nominalnim obrazovanjem pomoću guturalnog sufiksa. Stoga za promenu čuždi od keudio (od starijeg teudio) navodim još neke paralele.

Najstarija je svakako dokumentovana u indoevropskom broju četiri: τετρα ες, quattuor, quadraginta. Indoevropski oblik ovoga broja quetuer očigledno je postao nepotpunom reduplikacijom osnovnog elementa tuer, tj. quetuer postalo je od starijeg tuetuer. I doista kad se pođe od ove rekonstrukcije, objašnjenje raznolikih dijalekatskih varijanata ne zadaje ni izdaleka onih teškoća kao dosad. To se naročito vidi kod etimologisanja grčkih imenica τραπεζα i τρυ αλεια. Drugi je paralelan primer dokumentovan varijantama fitonima τορδυλον γορδυλ(ι)ον (kod Pavla Eginete), treći vidim u dubletama tehničkog termina κινναβαρις odnosno τιγγαβαρις. Kako obe ove dublete očigledno polaze od nekog stranog i starijeg arhetipa može se bez kolebanja rekonstruisati oblik τινδαβαρις. Za ovu rekonstrukciju govori i etimološka kombinacija M. Niedermanna po kojem SU dolat. scintilla i dogrč. σπινθηρ samo rezultati raznih disimilacija starijeg »neindoevropskog« odnosno »mediteranskog« σπινθ-. Četvrti primer može se naslućivati u samom imenu Σκυθης (od starijeg Stuta) sa nulskom bazom leksemskog minimuma, koju smo već konstatovali kod derivata τυραννος tutulus, Tutu/inus i Κοτυτω. Kako baltički susedi slovenska plemena zovu Guda, a mađarski Tót (od starijeg tauta) ne bi bilo sasvim bezrazložno da se

sve tri ove varijante, mislim Σκυθης Guda, Tót, svedu na onu istu osnovu od koje potiču oblici tuđ, čuždi, stuždi, štuždi. Za tu kombinaciju ne govore samo epigrafski Σαυδαραται, skitski susedi, i Herodorov Τευταρος, nego i Herodotovi ταυροι (isp. meridies), starinci potonje skitske oblasti. Ove podudarnosti teško da su slučajne. Ali o ovom se mora raspravljati posebno i na drugom mestu.

Neopravdan je stoga pokušaj H. Krahea da pri svom novom rasporedu evropskih Indoevropljana izbací Slovene iz baltsko-slovenske grupe, u koju ih je čvrsto smestio R. Trautmann, iako je u svom Baltisch-slavisches Wörterbuch napustio (str. 315) svoje ranije gledište da slov. tuđ ne može biti gotskog porekla. On bi to gledište verovatno zadržao da je znao za varijante sa drugim zvučnim dentalom kao Teudā, Τευδαρος, 'Οτευδανος, 'Ετευδανισκος. Ova dva poslednja koradikalna derivata pokazuju prefiksalni elemenat e/o sa značenjem »na, pri, kod« (v. J. B. Hofmann, Etym. W.-buch des Griech. 223). Taj se prefiksalni elemenat može naslućivati i u imenu Herodotovih blaženih severnjaka 'Αργιππαιοι koji se kod njega javljaju u ulozi Hiperborejaca ili »Zagoraca«.

Ed. Schwyzer (Griech. Gramm. 65) poziva se na arheološku situaciju u Olimpiji i na lingvističke činjenice na Kritu i na Eubeji, pa zaključuje da je bilo ilirskih naselja na jugu Balkanskog Poluostrva koja su starija od grčkih doseljenika. Kako se za imigraciju grčkih plemena uzima hronološki okvir od celog drugog milenija, nije lako pobliže odrediti vreme kada možemo računati sa najstarijim Ilirima na mediteranskim obalama.

Kako je poznato činjenice materijalne kulture kazuju da kontinuitet u južnim oblastima Balkana traje od sredine trećeg milenija pa sve do pod kraj drugog. Iz te okolnosti moglo bi se zaključiti, kako to obično čine arheolozi, da nije moglo biti jače promene stanovništva. M. P. Nilsson, Lampen und Kerzen im Kult der Antike (Opuscula archaeologica, Vol. VI, Lund 1950, up. REG LXV, 1952, 224) ističe važnu činjenicu da se mesto lampe, koja pripada kritsko-mikenskoj civilizaciji, u doba geometriskog stila javlja buktinja. Ova očigledna regresija potvrđuje ne samo nadiranje varvara sa severa, nego i objašnjava potpuni slom najelementarnije tehnike minojske epohe, koja stoga nije mogla imati ni ahajske, ni bilo kakve druge grčke pretstavnike. Ko bi se u oblasti ulja dragovoljno odrekao kulturnije i praktičnije lampe i prihvatio smrdljivu i zagušljivu buktinju? O ovoj činjenici treba da razmisle oni koji ahajska plemena dovode na balkanski jug početkom drugog milenija.

Da je pod kraj drugog milenija, svakako u vezi sa tako nazvanom ajgajskom seobom došlo na jugu Balkanskog Poluostrva do krupne i dalekosežne cezure u kulturno-istoriskom kontinuitetu, vidi se ne samo po nestanku uljane svetiljke, koja je anadolskog porekla, nego i po tvrdoj činjenici što su epigrafski fragmenti iz poslednje trećine drugog milenija nađeni u Grčkoj očigledno negrčkog porekla. Iz toga se može zaključiti da su grčki doseljenici, ako ih je bilo već u to doba na balkanskom jugu, iako se oni smatraju nosiocima mikenske kulture, zauzimali podređen položaj u društveno-ekonomskom, pa prema tome po svoj prilici i u kulturnom životu. Sa druge strane mnogobrojni tragovi iz rečnika dogrčkih Indoevropljana, i to takvi koji se odnose na tehničke i na društveno-političke termine kao τυραννος itd., pokazuju dovoljno jasno da sa ahajskim Indoevropljanima ne možemo računati pre poslednje trećine drugog milenija.

Dok H. Krahe, kako smo videli, na osnovu hidronima heteroklitičnog tipa **nt/r**, koje on smatra isključivom i specifičnom karakteristikom indoevropskih dijalekata u severozapadnoj Evropi, pretpostavljajući pritom oštru razliku između nominalne i verbalne grupe (isp. npr. αιθηρ, αιθρα, αιφριος, ιθαρος pored αιθουσα od starijeg αιθοντια nasuprot hidronimskom paru Aesontius Aisaros, koji je svakako histerogen u hronološkom pogledu kako se to vidi iz arhaične serije Staud, δυστηνος, star), i na osnovu leksičke grupe teutā, čije smo koradikalne derivate i srodnike konstatovali i van njegove teritorije, dotle arheolozi kao H. Hubert, A. Grenier i P. Bosch-Gimpera sve više prihvataju teorije J. Schmidta i S. Feista, koje je kaukazolog N. Trubeckoj modifikovao u tom smislu što odbacuje ne samo »Stammbaumtheorie« A. Schleichera nego i sve ono što iz nje proizlazi, tj. »Urheimat«, »Urvolk« i »Ursprache«. Prema H. Kraheu baltska plemena pripadaju svojim zapadnim

susedima i nemaju nikakvih posebnih veza sa slovenskim plemenima prosto sa tog razloga što je slovenska grupa tuđ, čuđdi, stuždi, štuždi itd. proizašla iz gotske tuđice, iako su najstariji podaci za leksičku grupu teutā, i to sa apofonskim karakteristikama, konstatovani u balkansko-podunavskoj oblasti (isp. Τευτανιας, Τευταμιδης, 'Οτευδανος, Κοτυτω, τυραννος).

Posve je razumljivo, stoga, što arheolog P. Bosch-Gimpera u svojem najnovijem radu "Les mouvements celtiques" (Etudes Celtiques V, 1950-51. 352-400) konstatuje u prostoru između Rajne i evrazijske stepe sa jedne i Podunavlja i Baltika sa druge strane četiri grupe indoevropskih plemena koje su postojale već u mezolitiku i koje nisu proizašle iz jedne jedine genealoške jezgre. On kaže: »D'un conglomerat de peuples d'origines diverses contenant des elements racian aussi differents, on arrive a des peuples ayant une certaine uniformite culturelle et qui, il y a lieu de croire, parlaient des langues apparentees qu'on connait comme indo-europeennes. Il n'est plus possible de croire que les Indoeuropeens primitifs aient un seul peuple — un »Urvolk« — et moins encore qu'ils aient appartenu a une seule race. Ils etaient probablement le resultat d'un melange de peuple; apres des mouvements complexes dans toute l'Europe centrale .. .«.

Te su njegove četiri grupe indoevropskih plemena ukrajinska, podunavska, baltička i zapadna. Sve ove grupe nisu u podjednakoj meri bile indoeuropeizirane, ali su zbog stalnih migracija i invazija u svim pravcima primale u se stalno nove infiltrate tako da se pre kraja neolitika ne može govoriti o izrazito indoevropskim »narodima«.

U toj mešavini sa vazda novim konglomeratima naročito su uticajne invazije stočarskih ratnika iz evrazijske stepe.

Iako ovaj učeni arheolog u podužoj belešci (str. 363) naročito ističe teškoće u pogledu hronologije i sinhronizacije sličnih tipova materijalne kulture, ipak zaključuje da kultura tumula (Hügelgräberkultur) pripada Protokeltima kao najbližim rođacima Protogermana, a kultura urna (Urnenfelderkultur) »aux ancetres des Celtes historiques«. Ove su transformacije počele sa 12 v. st. e. Znači da ne možemo računati sa ilirskim plemenima u oblastima tih kultura, govoreći razume se rečnikom arheoloških stručnjaka. U isto doba prodiru tračko-frigijanska plemena u Anadol gde u zajednici sa skitskim i kimeriskim družinama razaraju državu kunejformskih Heta.

Dok neki stručnjaci vežu i »dorsku seobu« sa provalama »lužičkih« Indoevropljana, dotle P. Bosch-Gimpera zauzima rezervisan stav, budući da sama tradicija pokrete dorskih plemena tumači internim faktorima. Za razliku od nemačkih lingvista P. Kretschmera i J. Pokornya, ovaj arheolog misli da su se ilirska plemena formirala tokom 12. v. st. e. u vezi sa pritiskom lužičkih Indoevropljana u srednjem Podunavlju, i to tek u oblastima zapadnog Balkana, odakle prodiru na zapadnu obalu Jadrana (str. 367). To znači da se po njegovu shvatanju lužički Indoevropljani ne mogu identifikovati sa ilirskim plemenima, čak ni sa tako nazvanim severnim Ilirima, budući da su za njega doindoevropski Iliri alpsko-dinarski starinci, koji su indoeuropeizovani tek početkom željeznog doba. Ovo smo mišljenje čuli već od C. Schuchardta i ono je, na kraju krajeva, nova varijanta nordizma, koji u proučavanju evropske protoistorije polazi od skandinavske magle bez pisanih spomenika, a ne od balkansko-anadolskog sunca i njegove rane pismenosti. Ipak i P. Bosch-Gimpera misli da i Podunavci učestvuju u etnogenezi lužičkih Indoevropljana. Drugim rečima, moramo računati sa doseljavanjem Podunavaca u oblast severno od Alpi pre velike lužičke seobe. Ove Podunavce smatra isti pisac bliskim, ako ne i istovetnim sa potonjim tračkim Indoevropljanima.

Ali ni ovaj arheolog ne može zasad da određuje mišljenje. Nisam u mogućnosti da posmatram i proveravam arheološke činjenice pa se zadovoljavam time da citiram njegov zaključak (str. 376):

»Il semblerait plutôt que la toponymie »illyrienne« represente un element linguistique danubien auquel il n'est pas aise d'attribuer un nom d'ensemble historique. Ceci expliquerait les rapports possibles avec les Illyriens historiques influences aussi par les peuples danubiens typiques. Elle serait le resultat de longues relations des peuples protoceltiques de la culture des tumulus et des peuples celtiques de la culture des urnes avec les peuples danubiens. L'influence evidente de la culture du

bronze danubien sur la culture des tumulus et leurs rapports commerciaux expliquent suffisamment la possibilité de contacts et même de métissages linguistiques. Il y aurait encore une autre possibilité à envisager, c'est que même avant la formation des protoceltes de la culture des tumulus dans une grande partie de l'Allemagne, il y avait eu une extension de la culture néolithique de la céramique rubanée appartenant à des populations d'origine danubiennes qui pouvait avoir laissé un substrat linguistique apparente aux langues danubiennes.

Le résultat auquel on aboutirait serait donc, qu'il s'agit d'une toponymie danubienne qui réitérerait, elle aussi, anonyme. Elle appartiendrait à une langue »danubienne«, indo-européenne de nature semblable à celle de la langue qui se serait formée après parmi les peuples de la culture des régions »slavoniques« et dinariques qui seule peut être appelée illyrienne et qui contiendrait aussi des éléments de la langue »danubienne«. Et ce serait à cet élément danubien encore anonyme et non nécessairement lusacien. Ou appartiendraient les noms de lieu considérés comme »illyriens« en Italie, en Ombrie et dans le Latium où il y a certainement des éléments de culture fortement danubienne ... ».

Neka mi čitalac ne zamera na ovolikom citiranju, koje je bilo potrebno da se istakne ne samo zamršenost nego i šarolikost u pitanju jadransko-podunavskih Indoevropljana. Tim neutralnim imenom mogli bismo zvati ilirska plemena koja su u lingvističkom pogledu dovoljno individualna, ako ih smatramo posrednicima između satemskih i kentumskih Indoevropljana. Šteta je samo što ovaj arheološki stručnjak prilazi tim jadransko-podunavskim Indoevropljanima sa arheološkim predrasudama. To, doduše, čine isto i lingvisti, iako oni uzimaju arheološku dokumentaciju u znatno manjoj mjeri no što to čine njihove arheološke kolege. Iz toga proizlazi da je u sve većoj mjeri potrebna što tešnja i što stručnija saradnja. Ali pre svega, moramo se osloboditi najopasnije predrasude — nordizma.

Na taj način se ilirski problem i u pogledu hronologije mora tretirati ne više u smislu klasicizma i divljenja »grčkom čudu«, nego u smislu novih činjenica iz kojih izlazi da grčka plemena ne mogu biti prvi i najstariji Indoevropljani na Mediteranu. Čak se i u istorijskoj fonetici grčkih dijalekata mora računati sa još jednim indoevropskim, ali negrčkim, faktorom. Tako će još za duže vremena ilirski problem zadavati dosta muke i posla arheolozima i istoričarima, lingvistima i filolozima.

Ovaj je nordizam doneo, u vezi sa izvesnom nemačkom dominacijom u oblasti lingvistike i arheologije, koja se jako osećala minulih sto godina, mnogo nevolje objektivnom izučavanju antičke istorije. Jedna od takvih nevolja, protiv koje energično ustaje francuski arheolog Ch. Picard (*Les religions préhelléniques* 276), bila je i nemačka teza o »Indogermanisierung Griechenlands« koju su razvijali, kako smo to već videli i u belešci o Ilirima i Prailirima, najpre C. Schuchardt, a zatim S. Fuchs, W. Kraiker, J. Jüthner, F. Schachermeyer i H. Krahe. Ta je teza ostavila izvesnog traga i u radovima švedskih stručnjaka M. P. Nilssona i A. Perssona, dok je lingvist P. Kretschmer, oslanjajući se na arheologa S. Fuchsa, nastojao da svojim najnovijim radovima potpomogne tu tezu, iako vrlo obazrivo. Protiv shvatanja ovog uglednog lingviste ustao je, međutim, i istoričar E. Bengtson (*Griech. Geschichte* 51), te se tako i u samoj nemačkoj nauci primećuje sve veća podvojenost u ovom pravcu. Ali i u samoj školi C. Schuchardta ne vidi se određena jednodušnost. Ranije je ovaj arheolog (*Die Urillyrier und ihre Indogermanisierung*, Abhandl. Ak. Berlin 1937) svoje »Prailire« smatrao grupom prvobitno neindoevropskih plemena, dok je nasuprot tome sam H. Krahe upravo ilirska plemena smatrao onim Indoevropljanima koji su u Centralnoj i Zapadnoj Evropi vršili indoevropsku misiju (isp. *Der Anteil der Illyrier in der Indogermanisierung Europas*, *Welt als Geschichte*, VI, 1940, 54-73 i "El problema de los ilirios del norte a la luz del lenguaje", *Cuadernos de Historia primitiva*, II, num. i, Madrid, 1947, 25-28, kod P. Bosch-Gimpera. "Les mouvements celtiques", *Etudes celtiques* V, 1950-51, 372). Mislim da su ove i ovakve isključivosti nordista i nestručnjaku dovoljno uočljive.

Ipak je jednostranost, koja je u pitanjima ove vrste naročito opasna, najkobnija posledica nordizma. Tako npr. H. Krahe u ovom našem slučaju, kada je reč o hidronimima tipa Albantia, ostavlja po strani shvatanje uglednog francuskog onomatologa A. Dauzata koji ("La toponymie française" 184)

kaže sledeće: »Une place doit etre faite ici au suffixe -antia, qui joue un grand role en hydronymie et qui etait italo-celtique, avec maximum de densite dans le Jura et les Alpes occidentales (donc ligure)«. Koliko je ova jednostranost neumesna proizlazi iz činjenice što se prema H. Kraheu ta ligurska oblast ne nalazi uključena u njegov nastariji i najautentičniji indoevropski prostor. Ima i drugih nedostataka koji proizlaze iz nordističke jednostranosti. Tako nordisti npr. ne dopuštaju svojim Proto-indoevropljanima ni najmanjeg traga matrilinearne organizacije kakvu nalazimo kod nekih ilirskih plemena (kod Liburna prema Nikoli iz Damaska v C Schütt, *Untersuch. zur Gesch. der alten Illyrier* 14). Isto se tako i pojava roblja kod ardiejskih i dardanskih Ilira uzima kao sasvim pouzdan dokaz za tu tezu da su Iliri doseljeni gospodari indoevropskog porekla, a njihovi robovi zatečeni mediteranski i neindoevropski starinci. Ne pomaže tu ni saznanje šta se je desilo sa Periklovim Atinjanima na Siciliji, niti inače u samoj Grčkoj sa pobeđenim protivnicima grčkog i indoevropskog porekla Stoga ne vredi mnogo da pobijamo ni antropološki kriterij, koji je glavna pozicija nordističkih učenja, budući da je za lingvista ilirski problem rešiv u prvom redu lingvističkim sretstvima, bez obzira na to da li je neko ilirsko pleme imalo veći procenat tipa homo mediterraneus ili homo europaeus. Trebaće stoga u prvom redu da se oslobodimo nordističkih zabluda, koje još uvek žive i dejstvuju u nama samim.

Glavna među tim zabludama je onaj ostatak klasicizma po kom su grčka plemena prvi indoevropski kolonisti na Mediteranu, pa stoga sa tog gledišta Iliri mogu i smeju da budu u najboljem slučaju samo halštatorci. Protiv ove zablude ustao je ugledni zagrebački iliolog A. Mayer (*Illyrisches bei Homer, Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte* I, 1952, 347), koji otkriva nove ilirske tragove u homerskom epu koji je u svojim osnovama svakako stariji od halštatskih Ilira. Na te i takve tragove pomišljali su stručnjaci i ranije (v. moju raspravu *Vorgriechischer Ursprung der homerischen Hauphelden*, *Rev. inter. des etud. balkaniques*, II, 3-4, str.195).

QUAESTIO DE ILLYRIIS ET DE VOCABULO TEUTA

Hydronyma stirpis heterocliticae ut Alba Albantia, Aesontius Aisaros secundum H. Krahe sedes gentium Indoeuropaeorum primitivas inter flumina Rhenum et Vistulam atque inter Alpes et Scandinaviam quaerendas esse docent. At talia hydronyma alicubi apparent h. e. non solum in Europa Orientali sed etiam in ipsa India. Qua de causa P. Kretschmeri sententia de singulari quadam societate quae inter Illyrios, Italos, Gallos Baltos, Germanos temporibus antiquissimis vigeat hoc novo argumento nec fulciri neque confirmari potest, nam familia vocabuli teutā, quam E. Norden Palaeoeuropaeis sive Pelasgis attribuendam esse censet, non solum in dialectis supra nominatis sed etiam in derivatis Slavicis tuđ, čuždi, štuždi, stuždi (ex antiquiore (s)teudio/studio) occurrit. Eiusdem sunt familiae etiam Pelasticum tyrannos, Τευδαρεος, 'Οτευδανος, 'Ετευδανισκος, tutu/inus, Κοτυτ(τ)ω convoluti et Germ. Steu/iss (ex steudo-) »massa«. forsitan etiam tululus »crines in globum atque in altitudinem extracti«. Forma τυραννος eandem consonarum dentalium dissimulationem ut meridies (< medidies) et Küster (< custode) exhibet. Nomen substantivum teutā et teatā originis est Indoeuropaeae atque ex participio perfecti passivi teutos deducitur. Huc referentur nonnulla derivata corradicalia ut Stier (< steuro), Pelast, tauros (< touros), Lithuan. tuntas »globus, acervus«, vet. Ind. turah »crassus robustus«. Suffixorum variatio **t/n/r**, quam vocabula radices sleu(θ)/st(h)-θu (contaminatum!) probant, dialectis Protoindoeuropaeis vel Pelasticis propria esse videntur. Illyriorum sedes primitivas in regionibus Europae austroorientalibus quaerendas esse conicimus.

Po završetku ovog rada došle su im do ruku dve rasprave od kojih je prva naročito važna za ilirski problem, iako je upravo u lingvističkom pogledu donekle zastarela, a druga se odnosi na leksičku grupu teuta/touta čiji je desimilovani oblik mogao da da u ilirskoj grupi rezultat tauro (isp. tuđicu τυραννος i etr. Turan »Regina« kao epiklezu Venere). Pisac prve rasprave Fr. Ribezzo (Italiae Illiria Preromana u zborniku Italia e Croazia 21-83 što ga je izdala Italijanska akademija 1942. u Rimu)

mišljenja je da se na osnovu sufiksalnog elementa -isko, koji on nalazi ne samo u imenima Taurisci, Scordisci, Aravisci u Panoniji nego i u neitalskom imenu Japudisci (isp. Ἰαποδες na balkanskoj strani), nosioci imena Taurisci moraju smatrati Keltima, a ne Ilirima. On se pritom, doduše, poziva na H. Krahe-a (Balkanillyr. Geogr. Namen 7) koji je ipak, upravo u tom slučaju, daleko obazriviji od ovog talijanskog stručnjaka, prvo stoga što u pogledu onomatološkog materijala sa zapadnog dela Balkana naročito ističe nužnu uzdržljivost kad se radi o keltskim i ilirskim imenima, a, drugo, što ime Scordisci smatra ilirskim, a ne keltskim, pošto ga veže sa oronimom Scordus Scardus. Osim toga, na ilirskom poreklo Skordiska, koji su, razume se, izvesno vreme mogli da budu pod keltskim rukovodstvom, ukazuje i dubleta Σκορδισται, koje Fr. Ribezzo ni ne spominje. Istovetnu dubletu imamo i za ime Taurisci, ona glasi Ταυρισται. Ni nje, razume se, ne spominje Fr. Ribezzo. Stoga nije nikakvo čudo što ovaj inače ugledni lingvista ne spominje ni makedonskog toponima Γαρησκος (v. Strabonovu Geogr. 330 fr. 21, isp. i ihtionim γαρισκος), koji je obrazovan pomoću istog sufiksalnog elementa, dokumentovanog gotovo u svim indoevropskim dijalektima u raznoj funkciji i u tolikoj meri da ga P. Chantraine (Formation 406) smatra opšteindoevropskim (le suffixe semble a remonte a l'indoeuropeen), a ne specifično grčkim ili keltskim ili germanskim. Isto tako Fr. Ribezzo ne spominje ni epiklezu boga Apolona Ἐτευδανισκος iz naše oblasti (Henzey-Daumet, Mission archeol. en Macedonie 319, 126 isp. RE s. v.)

A ako se ovaj sufiks javlja i u ligurskom, to bi značilo da u ligurskom ima indoevropskih elemenata, ili da su oba ta jezična tipa taj sufiksadni element -sko dobili iz nekog zajedničkog izvora. Mislim da tako treba razumeti opreznost koju pokazuje P. Chantraine.

Dok dublete Σκορδισται i Ταυρισται govore jasno i određeno za ilirsko poreklo imena Scordisci i Taurisci, dotle keltska imena Tarvos u Galiji i Panoniji govore ne samo protiv shvatanja Fr. Ribezzo-a u pogledu keltskog porekla Tauriska nego i protiv Fr. Specht-a koji toponim Tarvisium (Der Ursprung der Indogermanischen Deklination 235) smatra keltskim, i to stoga što je osnova tarvos za njega keltska i ilirska. Ona je čak po mišljenju ovog nemačkog stručnjaka, kao osnova na -u, starija od klasične osnove ταυρος taurus, koja da je nastala metatezom od starijeg taru-os (str. 35). Na ovoj poslednjoj strani toponim Tarvisium smatra se čisto i pouzdano ilirskim, iako se u belešci spominju suprotna mišljenja, dok je na str. 235, kako smo videli, Fr. Specht neodlučan, jer uzima u obzir i keltsko i ilirsko poreklo za Tarvisium. Da je postojala starija osnova tar-u- i da je prema tome u keltskom tarvos, a možda i u ilirskom ako prihvatimo tumačenje sa str. 35 navedena Spechtova dela toponima Tarvisium, sačuvano to starije stanje zaključuje Fr. Specht na osnovu poznatih podataka iz Aristotela, Teofrasta i Hesihija po kojima je zoonim ταρανδος "ζωον ελαφω παραπλησιον" došao Grcima skitskim posredstvom iz nepoznatog severnoevropskog izvora. Za Fr. Spechta je ta severnoevropska imenica već u 4 v. st. e. promenila vokalizam od starijeg tor-on-tos, pa je takva nazalna osnova za njega pouzdan dokaz da je pored nje u najstarijem indoevropskom nominalnom sistemu postojala imenica toru »bik«. Isto onako kao što istočnolitavsko histerogeno »telias« »tele« stoji paralelno pored starije nazalne osnove telen-, sačuvane u ruskom kolektivu teljata (od starijsg telenta)¹ pored telenok i naših koradikala telac, telad, tele, teleta.

---

¹ Isp. V. Mahek, Lingua Posnaniensis I, 1949, 89 i P. Kretschmer, Anzeiger d. österr. Akad., Phil.-hist. Kl. 87 (v. referat M. Flašara, Živa Antika I, 315). Ovaj tip kolektiva od nazalnih osnova pokazuje, prvo, da je složena priroda sufiksadinih elemenata -nt i -st, koji ukazuje na sigmatsku osnovu isto kao i -nt na nazalnu, i, dru-go, da su doklasični kolektivi tipa κυρβα κυρβαντες "Αβαι 'Αβαντες i Vei Veientes, koji su ostavili traga u indoevropskoj konjugaciji, proizašli od osnova sa nazalnim sufiksom kojim se određuje konkretna pripadnost (Roma - Romanus). Po svoj prilici ovi su složeni sufiksi, naročito sufiks -nt, postali za vreme atematske promene, koja je kao da je prethodila tematskoj.

Imajući na umu sasvim običnu smenu likvida, odnosno prelaz **l/r**, koji prema A. Meillet-u pripada najstarijoj eposi indoevropske jezične zajednice, mnogo je verovatnije da u severnoevropskom zoonimu *ταρανδος* imamo posla sa potpuno paralelnim i istovetnim obrazovanjem kao u baltskoslov. osnovi *telen-*. Stoga je sasvim suvišno domišljanje i traženje bilo kakvih mogućih rekonstrukcija, koje nam. Fr. Specht nudi kao činjeničke razloge za svoju, inače ničim nepotvrđenu osnovu na **-u-**. iako se J. B. Hofmann (Etym. Wb. d. Griech. s. *ταυρος*) na kraju odlučuje za njegovu rekonstrukciju i pored jasne činjenice da je germ. *s-teuro-u* apofonskom odnosu prema baltsko-slovenskim koradikalima *touro-*. Apofonske nepravilnosti zapažene kod izvesnih zoonima o kojima govori Fr. Specht (str. 204, 1) mogu se najverovatnije tumačiti u onom smislu kako je to predložio A. Meillet: one mogu biti ne samo fonetska posledica afektivne ekspresivnosti kod imena životinja nego i izraz društveno-političke podvojenosti koja je vladala u najstarijem indoevropskom društvu, rukovođenom vojničkom aristokratijom, a da i ne govorimo o leksičkom tabu. Stoga nema nikakva razloga da se vrši dalja analiza indoevropske osnove *tauros*, čija likvida može biti i rezultat disimilacije, a ne iste prirode kao u dubletama *δωρον donum*, i to tim pre što je N. Trubeckoj derivatske alternacije *t/n/r* (isp. *πλατυπ planus*, *Flur*) konstatovao već u neindoevropskim govorima severoistočnog Kavkaza u istoj funkciji.

Ističemo na kraju da je Fr. Ribezzo (str. 26, 1) prilično skeptičan prema stavu arheologa Messerschmidta po kojem su ilirski kolonisti već u doba lužičke civilizacije etnički i lingvistički predstavljali vezu između istočnog i zapadnog jadranskog primorja. Ali njegovo pozivanje na neindoevropsko poreklo sufikslnih elementa **-nt** i **-st**, koji su očigledno složeni i sekundarnog porekla, ne mogu se više održati budući da se javljaju u službi kolektiva već u najstarije doba daleko od mediteranskih obala.

Pisac druge rasprave, objavljene u Sbornik v' čest na prof. L. Miletič, str. 26 pod naslovom "Vieux slave *stuždi*, *tuždi*", je poznati pariski slavista A. Vaillant. I on je uvideo nemogućnost da se fonetskim metodom objasne promene vokalne i konsonantske prirode u slovenskim derivatima leksičke grupe */s/teut/da* i *tout/da*. Stoga on pribegava uticaju morfoloških inovacija, koje su bile tako moćne da kod ove tobožnje tuđice gotskog porekla menjaju ne samo vokalizam osnovnog elementa nego čak i same konsonante, odnosno inicijalsku grupu konsonanata, iako su za ovaj poslednji slučaj primeri *excessivement fragmentaires*. Razume se da ostajemo pri iznesenom tumačenju po kom su slovenski koradikalni idioglotskog porekla, a ne aloglotskog, pa je stoga i vokalska alternacija **eu/ou**, koju konstatuje i sam A. Vaillant, sasvim na svom mestu, budući da je dokumentovana i u neslovenskim indoevropskim dijalektima. Slovenska promena značenja može se ilustrovati i grčkom paralelom *εθνος* »narod«, *οθνειος* »stranac, tuđi« (isp. E. Fraenkel, *Gnomon* 22, 238), a sonorizaciju drugog dentala, koju smo već konstatovali u ilirskim dijalektima (*Teutana* *Ἰουθενος*) nalazimo i u dogrčkim govorima jugozapadnog Anadola, kako to pokazuju ime *Τουδω* (isp. P. Kretschmer, *Glotta*. XXV in 253). Najzad, i **s** mobile u slov. varijantama *stužd⁶* {*steudio*) i *ščužd⁶* (*sqeudio*) potpuno odgovara koradikalnim dubletama germ. *steuro* nasuprot ilir. *tauro*.

Zbog oskudnih podataka ne usuđujem se da Hesihijevu glosu *στατος*, "*αρχητις*" i epigrafsko *στατος ιερεις* (u dorskom Lindu) tumačim kao posledicu ilirske monoftongizacije i sekundarnog skraćanja po primeru *διαιτος* = *διαιτ ητης* makar da bi u pozitivnom slučaju imali potpunu potvrdu za pojavu **s** mobile u slovenskim koradikalima.

Konkretnu i prvobitnu semantičku jezgru cele ove leksičke grupe, koju je sačuvao nemački koradikal Steiss (sa zvučnim dentalom) »debelo meso« možemo samo naslućivati u ilirskom nazivu dogrčkih silena, za koje je *steatopigija* glavna karakteristika. Taj naziv glasi: *Σαυδοι*, koje bez kolebanja izvodim od starijeg *stoudoi*. Disimilatorski gubitak prvog dentala iste je prirode kao u fr. *saison* nasuprot ital. *stagione* budući da obe reči potiču od starijeg *statione*. Prema tome ilirski *Σαυδοι* pokazuju istu inicijalsku grupu kao i tretirani slovenski koradikalni.

Na osnovu ove rekapitulacije postaje razumljiva i pomenuta varijanta Σαυδαρατας pored poznatijeg oblika, Aut/daristenses. Ta varijanta u prvom redu potvrđuje, protivno Nordenovu shvatanju, autentičnost pontskog oblika Τευδαρος, dok se sekundarni gubitak inicijalskog sibilanta može porediti sa dubletama sa pontskog primorja Καλυμνησος-'Αλυμνησος, a još bolje sa nazivima iz oblasti epirske Dodone σελλοι-'ελλοι (intonacija neizvesna,). To bi značilo da u imenu ilirskog plemena Autarijata ne moramo tražiti neke ljude što stanuju s one strane reke Tare, kako je to mislio V. Tomašek, nego naprosto pripadnike narodne mase, odnosno plemenske zajednice obeležene društveno-političkim terminom /s/teuta/tauda. Pored ove ilirske potvrde tobož skitskog imena Τευδαρος koje nam daje Herodor, nije bez razloga verovatnoća da i u slovenskom etnikonu Stodorani, koji je dokumentovan ne samo na krajnjem severozapadu slovenskog zemljišta (Brandenburg) nego i na krajnjem jugozapadu (u blizini Triglava, isp. L. Niederle, Manuel des antiqutes slaves 86, 151), tražimo isti derivat, koji bi se potpuno podudaraao sa tim ilirskim imenom. Hidronim Stoder (stoga i varijanta Stoderani) pre će biti rezultat neke paretimološke kombinacije nego čisto fonetske nepravilnosti u pogledu refleksa osnovnog diftonga. Ipak se južnoilirski Aut/dar-ieus itd. mogu odvojiti od pontskog imena i smatrati koradikalnim sa sinonimnom leksičkom grupom pretpostavljenom u lat. uber i grč.ουθαρ.

M. Budimir